

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНiВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКI КУПАЛЫ»

**МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫi
ПА СПЕЦКУРСУ**

**«ТВОРЧАСЦЬ ПІСЬМЕННІКАЎ
БЕЛАРУСКАГА ЗАМЕЖЖА»**

для студэнтаў спецыяльнасці Г 02.01.00 –
Беларуская мова і літаратура

Гродна 2001

УДК 882.6(076)

ББК 83.3 (4=Bei)

M54

Складальнік: А.М.Петрушкевіч, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Рэцэнзенты: кандыдат філалагічных навук, прафесар кафедры беларускай культуры ГрДУ імя Я.Купалы С.М.Габрусеўіч;

кандыдат філалагічных навук, прафесар кафедры беларускай культуры ГрДУ імя Я.Купалы А.М.Пяткевіч.

Рэкамендаваны саветам філалагічнага факультета ГрДУ імя Я.Купалы.

**Метадычныя рэкамендацыі па спецыкурсу
M54 «Творчасць пісьменнікаў беларускага замежжа» /
Склад. А.М.Петрушкевіч. – Гродна: ГрДУ, 2001.– 63 с.**

Па кожнай лекцыйнай тэме даецца важнейшы тэарэтычны матэрыял, прапануецца бібліяграфія, распрацаваны матэрыялы для практычных заняткаў і напісання рэфератаў, водгукай.

УДК 882.6(076)

ББК 83.3 (4=Bei)

© Установа адукацыі

«Гродзенскі дзяржаўны універсітэт
імя Янкі Купалы», 2001

УВОДЗІНЫ

Паволі збліжаюцца мацерыкі,
Вузеюць кашчавыя трэшчыны.
Мы ж – родныя-крэўныя,
Мы – сваякі.
І песні – над прорвай парэнчыны.
Сяргей Панізнік.

Творчасць беларускіх пісьменнікаў-эмігрантаў да парадаў-
нальна нядаўняга часу – белая пляма ў айчыннай літаратуры,
старонка, закрытая жалезнай завесай. На шчасце для ўсіх
беларусаў вяртаюцца з нябыту многія слынныя імёны твор-
цаў, якія раней ганьбаваліся. Становіща нашым духоўным
набыткам іх творчая спадчына.

Адна з выразных прыкмет нацыянальнага Адраджэння –
памкненне да духоўнага аб'яднання беларусаў свету ў неза-
лежнасці, хто на якой адлегласці ці па які бок мяжы знаход-
дзіцца. Мы павінны адмовіцца ад таго шматгадовага грузу ідэ-
алагізмаў, які не збліжаў людзей, а раз'ядноўваў. Узнікае не-
абходнасць скіраваць сілы дзеля вырашэння актуальных на-
цыянальных задачаў. Дзеля і ў імя Беларускага шляху. Пры
безумоўным верхавенстве агульначалавечых каштоўнасцяў,
высокай маральнасці.

На філалагічным факультэце Гродзенскага дзяржаўнага
універсітэта імя Янкі Купалы адчути патрэба, каб набыткі, ду-
хоўныя, літаратурныя, культурныя, замежных суродзічаў ста-
ліся і нашымі набыткамі, зліквідоўваць прагалы на літаратур-
най карце. Таму і стала магчымым увядзенне спецкурсу «Твор-
часць пісьменнікаў беларускага замежжа».

Сярод пытанняў, якія асвятляюцца ў час чытання спец-
курсу, – найперш творчасць наших таленавітых суайчынні-
каў: Н.Арсеніевай, М.Сяднёва, А.Салаўя, Ул.Клішэвіча і інш.
Да гэтых паэтаў далучаем і велічную постасць Л.Геніюш, якая
таксама па сутнасці была эмігранткай, нават калі апошнія гады
жыла на Беларусі. Бо не захацела прымаць чужое ёй савецкае
падданства.

У сферу наших інтэрэсаў уваходзіць і азнямленне сту-
дэнтаў з творчасцю бліzkіх геаграфічна пісьменнікаў-белару-

саў Беласточчыны, гэтага своеасаблівага рэгіёну, па сутнасці беларускай зямлі, які воляй лёсу і неразумнай савецкай палітыкі стаўся замежжам. Ужо, відаць, назаўсёды.

Як мага шырэй, наколькі гэта дазваляюць зрабіць тыя скучыя гадзіны, выдзеленныя для спецкурсу, выявіць і асвятліць кожную значную з'яву беларускай эмігранцкай літаратуры – наша асноўная задача. Каб стала блізкім і родным наша ўсё яшчэ далёкае беларускае замежжа.

Беларускі лёс, як справядліва адзначае даследчык эміграцыі Ян Максімюк, «співаў і эмігранцкую песню. Нацыянальнаяnota ў ёй там, у выгнаныні, часта гучала чысьцей, чымсьці тут сярод нас на сваёй зямлі. І ў гэтым мы перад імі – даўжнікі».¹

Тэма: Уводзіны. Хвалі і прычыны беларускай эміграцыі

План

1. Паняще эміграцыі.
2. Хвалі і прычыны беларускай эміграцыі.
3. Друк на эміграцыі.
4. Беларускія эмігранцкія асяродкі.

1. Тэрмін «эміграцыя» (ад лацінскага *emigrare*) – перасяляцца, высяляцца.

Эміграцыя – складаны працэс. Да параўнальна нядаўнага часу – закрытая старонка беларускага жыцця, бо трактавалася адназначна – здрада. На жаль, «тая разлеглая завадзь большавіцкіх памяяў і бруду, якія выліваліся на эміграцыю да апошніх дзён існавання БССР, сям-там прадоўжваюцца вылівацца цяперашнім часам».²

А між тым прычыны эміграцыі часцей палітычныя, і мэты, якія ставяць перад сабой беларусы на выгнанні, высакародныя. Звернемся да шчырых выказванняў саміх эмігрантаў: «Наша мэта – яднанне беларусаў» (Р.Завістовіч), «Мы рэпрэзэнтавалі Беларусь у вольным свеце...» (А.Шукелойць), «Ра-

¹ Максімюк Я. Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходній Нямеччыне 1945 – 1950. – Нью-Ёрк – Белаосток: БІНІМ, 1999.– С.131.

² Тамсама.

зам мы знайдзем дарогу ў будучыню» (Я.Запруднік), «На эміграцыі мы робім тое, што не маглі рабіць на бацькаўшчыне» (В.Кіпель), «Амерыка – брыльянт усіх нацый, а Беларусь – мая Бацькаўшчына» (Ул.Крывіцкі), «Бацькаўшчына не можа быць бытой» (А.Марціновіч).¹

Нягледзячы на цяжкасці, вяртаюцца з нябыцця імёны нашых слынных суродзічаў, што апынуліся калісці за мяжой. Здабыткі іх працы становяцца нашым нацыянальным набыткам.

2. Хвалі і прычыны беларускай эміграцыі

Можна выдзеліць наступныя хвалі беларускай эміграцыі.

а) пачынаеца яна з часоў Вялікага княства Літоўскага. Найбольш вядомымі постацямі ёсць Францыск Скарэйна і Мікола Гусоўскі. Гэтая хвала нешматлікая. Прычына часцей – «па навуку».

Штуршок для эміграцыі далі падзеі канца XVIII ст., калі наступае заняпад Вялікага княства Літоўскага, калі Беларусь з эканамічна развітай єўрапейскай дзяржавы ператвараецца ў «задворкі гісторыі» (М.Гарэцкі). Больш за 1,5 мільёна беларусаў перасяляюцца ў вялікія гарады Расіі, Заходній Еўропы, Паўночнай і Паўднёвой Амерыкі. Самы славуты эмігрант гэтай хвалі – кіраунік вызвольнага руху на Беларусі Тадэуш Касцюшко, што стаў нацыянальным героям Амерыкі;

б) эміграцыя XIX ст.:

аснову яе складаюць былыя паўстанцы супраць расійска-га царызму. Пасля паўстанняў 1830, 1864 гадоў. Эміграцыя мела палітычныя характеристары.

Сярод іншых – Д-р Мікалай Судзілоўскі-Расэл, лекар, на-вуковец, палітык, презідэнт гавайскага сенату; Генрых Дма-хоўскі, скульптар; Фелікс Міклашэвіч, што вызначыўся ў гісто-рыі амерыканскага ваеннага флоту;

---

¹ Цытаты па кнізе: Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – Мн.: Полімия, 1994.

в) масавая эміграцыя канца XIX – пач. XX ст.:

у большасці сваёй гэта хваля насіла эканамічныя хара-
тар. Яна знайшла адлюстраванне і ў беларускай літаратуры
(Ф.Багушэвіч «Гора», Ядвігін Ш. раман «Золата», Ц.Гартны
«Распушніца»). Беларусь служыла пастваўшчыком таннай пра-
цоўнай сілы. Галечка гнала ў свет. «Наша ніва» пісала: «Грамады
вясковых людзей мусяць кідаць свой родны край ды ѹсці
шукатць хлеба па свеце: за пяць гадоў ад 1896 па 1900 з Бела-
русы выехала 101481 перасяленцаў – найбольш людзей бойкіх,
смелых, разумных...»;

г) палітычная эміграцыя гэтага часу нешматлікая. Праз
Сібір з катаргі – у Еўропу, Амерыку (А.Сянкевіч – прататып
Алеся Садовіча з трывогі Якуба Коласа «На ростанях»);

д) міжваенная эміграцыя:

гэтую хвалю склалі палітычныя эмігранты, дзеячы БНР, і
беларускія студэнты, што здабывалі навуку за межамі Бела-
русы. Асноўны асяродак – Прага: Пётра Крэчэўскі, Васіль За-
харка, Іван Ярмачэнка, Ларыса і Янка Геніюшы, Тамаш Грыб,
Язэп Мамонька, Палута Бадунава, Уладзімір Жылка;

е) пасляваенная эміграцыя:

палітычная. Даволі масавая. Прычына – імкненне пазбег-
нуць рэпрэсій з боку бальшавіцкай улады. Прайшоўшы праз
лагеры для перасяленцаў у Заходніяй Нямеччыне, беларусы
траплялі ў Амерыку (Наталля Арсеннева, Францішак Кушаль,
Масей Сяднёў, Барыс Кіт, Антон Адамовіч, Антось Галіна,
Аўген Калубовіч, Іна Рытар, Аляксандр і Наталля Орсы і інш);
у Аўстралію (Алесь Салавей, Аляксандр Смаль), у Бельгію
(Мікола Равенскі, Янка Жучка);

ж) сучасная эміграцыя:

у большасці сваёй – эканамічная. Але апошнія гады паз-
начаны выездам з Беларусі па палітычных матывах нязгод-

ных з існуючым у краіне рэжымам: З.Пазняк, С.Навумчык, В.Быкаў, С.Алексіевіч, Ул.Някляеў.

Як бачым, масавыя хвалі палітычнай беларускай эміграцыі пачаліся з часоў заваёвы і далучэння Беларусі да Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. «Прычыны, якія іх выклікалі, – нацыянальна-вызвольнае паўстанне 1794 года, напалеонаўская вайна 1812 г., антырасійскія паўстанні 1831 і 1863-1864 гг., расійская рэвалюцыя 1917 года і заняпад БНР (Беларускай Народнай Рэспублікі), нацыянальныя палітычныя і рэлігійныя пераследы. Жорсткая эксплуатацыя Беларусі як калоніі выклікала і эканамічную эміграцыю, дадаткова выгнаўшы многіх на пошуку працы, лепшых умоў жыцця. У выніку – сотні тысяч беларусаў, калі не болей, вымушчаны быті пакідаць Беларусь і ісці ў далёкія чужбы мясціны».¹

Па сцверджанню А.Сабалеўскага, па-за межамі Беларусі жыве кожны трэці беларус. «Сёння ніхто не можа даць дакладную лічбу – колькі беларусаў жыве па-за межамі Бацькаўшчыны. Апошні перапіс насельніцтва, які адбыўся ў 1988 годзе на тэрыторыі былога СССР, выявіў значна больш двух мільёнаў, хоць гэты паказчык яўна заніжаны: многія этнічныя беларусы па самых розных прычынах цяпер не пачуваны сябе такімі... Няма хоць прыблізных звестак і па многіх краінах далёкага замежжа, асабліва па Паўднёвай Амерыцы, дзе асела значная колькасць беларусаў з эканамічных эміграцый. І наўрад ці можна будзе дакладна падлічыць усё гэта ў будучым».²

3. Эмігранцкі беларускі друк

Беларусы на эміграцыі разумелі неабходнасць стварэння сваіх друкаваных органаў. Таму ўжо пачынаючы з 1945 г. у розных месцах Еўропы пачынаюць выходзіць беларускія перыёдкі. Назвы маюць у сабе пэўныя супраціў таму жахліваму афіцыёзу, што панаваў у савецкім друку. Гэта родныя для кожнага беларуса слова, што змяшчаюць у сабе багаты змест,

¹ Калубовіч А. // Нёман.– 1992.– №2. – С.137.

² Сабалеўскі А. Суайчыннікі ў замежжы // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – Мн.: Беларуская навука, 1998. – С.10.

што напоўнены адраджэнскім пафасам: «Сакавік», «Шыпшина», «Крывіцкі светач», «Пагоня».

Часопіс «Сакавік» заслужана лічыцца этапным у творчым жыцці беларускага замежжа.¹ Сваім з'яўленнем ён засведчыў: «час збірання нацыянальна свядомых сіл на чужыне ў асноўным завершаны, неабходна жыць творча, актыўна, аздабляючы новыя літаратурныя дзеянні... Ісці шляхам нацыянальнага Адраджэння» – так акрэслі сваю задачу выдаўцы... «Сакавік – ці ёсьць сёння ў нас другое такое слова, у якое мова і гісторыя ўлажылі гэтулькі глыбокага і хвалюючага зместу? Сакавік – першы веснік вясны, які адчыніе залатымі ключамі зямлю, будзіць з доўтага зімовага сну яе жыццятворчыя сокі... І сакавік – воляю Кону – таксама першы веснік магутнага нацыянальна-гістарычнага ўзруху, які імпэтна ўзагнаў наверх ад вечныя крыніцы незамёрзлых і нессякальных жыццёвых сокаў творчаздольнай нацыі, узвіхрыў іх у векапомнім выбуху народнай волі да Волі. Сакавік – месяц вялікага Акту-чыну, месяц Незалежнасці».

Гэта пісалася ў той час, калі на Беларусі нават згадкі пра Незалежнасць, пра наш Вялікі Сакавік былі недапушчальнымі, караліся як найвялікшае злачынства.

Газета «Бацькаўшчына» – праўдзівая энцыклапедыя эмігранцкага жыцця. Выпускала дадатак для дзетак «Каласкі», мела ўласнае выдавецтва.

Больш за чатырыста нумароў газеты «Беларус» сведчаць пра яе надзённасць, зацікаўленасць з боку чытачоў. Яна «сталася газетаю ўсіх беларусаў заходняга свету... Можна з поўным правам назваць гэтую газету вартым прадаўжалнікам такіх рухавікоў беларускага адраджэння, як газеты «Наша Ніва» і «Вольная Беларусь».²

– Мюнхен. Часопісы, што выдаваліся ў 1946 - 1947 гадах: «Студэнцкая весткі», «Крывіцкі светач», «Студэнцкі кліч».

– Францыя. Часопіс «Беларускія навіны» (1945 - 1947 гг.). Выдаваў інжынер Рыдлеўскі.

– Аўстрый. Зальцбург. Часопіс «Пагоня» (1946 г.). Выдаваў А.Салавей.

¹ Марціновіч А. Як ветразь – узняты аднойчы...// Полымя.– 1995.– №10. – С.190.

² Кіпель В. Беларусы ў ЗША. – Мн.: Беларусь, 1993. – С. 268.

- Нямеччына. Часопіс «Звініць званы святой Сафіі». (1947 - 1964 гг.). Выдаваў Юрка Віцьбіч.
- ЗША. Часопіс «Сакавік» (1947 - 1948 гг.).
- ЗША. З 1954 г.– часопіс «Конадні».
- Нямеччына. Часопіс «Шыпшына» (1946 - 1950 гг.).
- ЗША. Часопіс «Баявая ўскалось» (1949 - 1981 гг.).
- Нямеччына. Часопіс «Бацькаўшчына» (1947 - 1966 гг.).
- 637 нумароў.
- ЗША. Газета «Беларусь» (з 1950 г.).
- ЗША. На пачатку 90-ых гадоў – часопіс «Полацацк».

«Беларускае друкаванае слова ў далечыні ад Радзімы заўсёды жыло, служыла нацыянальна свядомым нашым суайчынікам духоўным апірышчам, надавала ім веры ў надыходзе часу, калі родная Беларусь на самой справе стане незалежнай, суверэннай дзяржавай... Усе гэтыя выданні – частка гісторыі нацыянальнай культуры. Яны, як ветразь, узніяты аднойчы. Жыццёвяя буры скубуць палотнішча, гатовы сарваць яго, а ён, напоўнены ветрам, трапеча горда і ўзнёсла».¹

4. Эмігранцкая беларускія асяродкі

Кожная культура ў чужой нацыянальнай стыхіі здольна загінуць, калі не будуць дзейнічаць нацыянальныя асяродкі. Разумеючы гэта, свядомыя беларусы, трапіўшы ў розныя краіны, ставілі перад сабой такія важныя задачы: захаванне і развіццё роднай мовы, пашырэнне ведаў аб беларускай літаратуры, захаванне беларускіх традыцый, захаванне гісторычнай памяці, культиваванне беларускага народнага мастацтва. Каб не згубіцца між іншых народаў, каб захаваць у нашчадкаў нацыянальную свядомасць і годнасць.

Найбольш значныя эмігранцкая асяродкі ўтварыліся ў ЗША, бо менавіта сюды трапіла даволі значная колькасць перасяленцаў з лагероў Нямеччыны. Амерыканскі ўрад заўсёды падтрымліваў жаданне беларусаў развіваць свою культуру. Многія паваенныя эмігранты былі людзьмі нацыянальна свядомымі, што ў гады вайны прыйшлі патрыятычнае выхаванне ў СБМ, а пасля ў Нямеччыне вучыліся ў Беларускай гімназіі

---

¹ Марціновіч А. Як ветразь, узніяты аднойчы. – С. 213.

імя Янкі Купалы, выкладчыцкі склад якой вызначаўся не толькі саліднай аддукацыяй, але і шчырай адданасцю Бацькаўшчыне: Аляксандр і Наталля Орсы, Наталля Арсеннева, Іна Рытар, Аўгэн Каханоўскі, Зінаіда і Станіслаў Станкевічы, Аляксей Вініцкі, Марыя і Янка Станкевічы і інш. Менавіта яны і іх быўшыя вучні і сталі заснавальнікамі тых даволі шматлікіх беларускіх эмігранцкіх асяродкаў, што гуртуюць вакол сябе свядомых беларусаў, што і сёння дзейнічаюць у ЗША:

1. Сектар Рады БНР. Прэзідэнт Івонка Сурвілла.
2. Беларускі кангрэсавы камітэт Амерыкі (БККА). Старшыня Расціслаў Завістовіч.
3. Беларуска-амерыканскае задзіночанне (БАЗА). Старшыня Антон Шукелойць.
4. Згуртаванне беларускай моладзі ў Амерыцы. Кіраўнік Юрка Азарка.
5. Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва імя Ф. Скарыны. Дырэктар Вітаўт Кіпель.
6. «Полацак» – культурна-асветны цэнтр у Кліўлендзе. Рэлігійныя асяродкі:
  - Прыход св. Ефрасінні Полацкай у Саўт-Рыверы.
  - Парафія Жыровіцкай Божае Маці ў Кліўлендзе.

Навуковым, культурным цэнтрамі стаў адкрыты ў 1951 г. у Нью-Ёрку Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва (БІНІМ), які вядзе вялікую працу: выданне кнігаў, перыёдикаў, збіраеца суспектная Скарыніяна, складваеца бібліографічная картатэка, праводзяцца лекцыі, канферэнцыі, выставы.

У 1948 г. у штаце Нью-Ёрк пабудаваны «Араў-парк», дзе паставлены адзіны ў Амерыцы помнік Янку Купалу.

У 1963 г. быў урачыста адкрыты беларускі цэнтр адпачынку Бэлэр-Менск.

Беларускія нацыянальныя арганізацыі ў Канадзе:

- Згуртаванне беларусаў Канады (1948 г.)
- Задзіночанне беларускіх жанчын Канады (1965 г.)
- Каардынацыйны камітэт беларусаў Канады (1966 г.)
- Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Канадзе (1967 г.)
- Сектар рады Беларускай Народнай Рэспублікі (пач. 50-ых гг.).

Для пашырэння ведаў пра Беларусь у 1951 годзе пры універсітэце Таронта быў заснаваны Лектарат беларусаведаў (праваў 2 гады). Выкладчык – Вінцэнт Жук-Грышкевіч.

Беларусы Канады ўрачыста святкуюць гісторычныя, літаратурныя ўгодкі, ладзяць канферэнцыі, выставы, фестывалі, маюць свае перыядычныя выданні.¹

Актыўна дзейнічае беларускі асяродак у Англіі, дзе намаганнямі а.Аляксандра Надсана створана бібліятэка імя Ф.Скарыны.

У Польшчы беларускі рух асабліва ажыўіўся з адкрыццём кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта, выданнем газеты «Ніва» і дзейнасцю літаратурнага аб'яднання «Белавежа». (Гл. тэму «Творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы».)

Існуюць беларускія асяродкі ў Маскве, Санкт-Пецярбургу, Новасібірску, Латвіі і інш.²

Рэкамендуемая літаратура

1. Арлоў У. Наш чалавек у Ганалулу (пра М. Судзілоўская-Русела) // Навіны. – 14.08.1998. – №84.
2. Бацькаўшчына здалёк // З гісторыяй на «Вы»: Артыкулы. Документы. Успаміны. – Мн.: Маст. л-ра, 1994.
3. Вяртання маўклівая споведзь. Постаці творцаў беларускай гісторыі ў кантэксле часу. – Мн.: Выш. шк., 1994.
4. Гаробчанка Т. Часцінка Бацькаўшчыны на чужыне: Кліўлендскі беларускі грамадска-асветніцкі цэнтр «Полацак» // Культура беларускага замежжа. Кн.2.– С.164–188.
5. Калубович А. Восемь волн белорусской эмиграции // Нёман. – 1992.– №2.– С.136–150.
6. Кіпель В. Беларусы ў ЗША. – Мн.: Беларусь, 1993.
7. Культура беларускага замежжа.– Мн.: Навука і тэхніка, 1993. (Выпуск I, II, III).
8. Лукашук А. Развітанне з Радзімай? // Свабода.– 10.04.1996.
9. Максімюк Ян. Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходній Нямеччыне. 1945–1950.– Нью-Ёрк – Беласток: Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва, 1994.

¹ Жук-Грышкевіч Р. Дзейнасць канадскай дыяспары // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.163–181.

² Беларусы ў свеце // Культура беларускага замежжа. Кн.3 – С.8–44.

10. Марціновіч А. Як ветразь, узняты аднойчы... // Полымя.– 1995.– №10 // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – Мн.: Маст. л-ра, 1996. – С.103–136.

11. На суд гісторыі. Успаміны. Дыялогі.– Мн.: Маст. л-ра, 1994.

12. Пранчак Л. Беларуская Амерыка.– Мн.: Полымя, 1994.

13. Туronак Ю. Беларусь у гады нямецкай акупацыі.– Мн., 1994.

Тэма: Творчасць Наталлі Арсенневай (1903 – 1997 г.)

План

1. Жыццёвы шлях Наталлі Арсенневай – пяціэтапная эміграцыя.

2. Творчасць 20-30-ых гадоў. Зборнікі «Пад сінім небам», «Жоўтая восень».

3. Творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Зборнік «Сягоння».

4. «Між берагамі».

1. Жыццёвы шлях Наталлі Арсенневай – пяціэтапная эміграцыя

Найболыш вядомае імя сярод беларускіх паэтаў-эмігрантаў – Наталля Арсеннева. Руская па нацыянальнасці, з роду Арсенневых, што па жаночай лініі даў расейскага паэта М.Ю.Лермантава, яна, аднак, стала беларускай паэткай, шчырай патрыёткай Краю, што ўзгадаваў і даў крыллі.

Яе жыццё і сапраўды – пяціэтапная эміграцыя.

1) Маленъкай дзяўчынкай, што нарадзілася ў 1903 годзе ў далёкім горадзе Баку, была прывезена на Беларусь, у Вільню. І гэта была мо адзіная светлая эміграцыя ў яе жыцці, бо не маўлятка трапіла на зямлю, што стала роднай. «Месцам майго нараджэння лічыцца ўлюбленая Вільня, бо жыць свядома я пачала ў Вільні, якую я лічу сваёй бацькаўшчынай, якую люблю й па якой найбольш сумую»,¹ – успамінала пазней па-

---

¹ Тут і далей цытаты па кнізе: Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.331.

этка. Поруч са строгім сямейным выхаваннем дзеці (тры сястры і адзін брат) атрымалі добрую хатнюю адукцыю. «Вучыла нас сама маці, былая настаўніца, рыхтуючы адразу ў сярэднюю школу, і вучыла куды шырэй, чымся вымагала праграма навучання. Маючы дзесяць год, я вельмі добра, на адны пяцёркі, здала ўступныя экзамены й паступіла адразу ў другую класу Віленскае Марыінскае гімназіі».¹

2) Першая сусветная вайна змусіла пакінуць Вільню. Сям'я апынулася ў Яраслаўі. «Усё тут было нейкае інакшае, чужое. Але мы прадаўжалі вучыцца ў вадной з тутэйшых жаночых гімназіяў, і навука, праца ў гімназіяльным літаратурным гуртку неўзабаве захапіла нас».² Голад, разруха, бальшавіцкі тэрор, што пачаўся пасля паўстання 1918 году, змусілі сям'ю Арсенневых вяртацца ў Вільню, куды дабіраліся болей году.

У Вільні, дзе ўся хатняя маёmacьць (і кватэра таксама) былі страчаны, Арсенневы трывалі тым часам вялікія цяжкасці. «Ды з прыгнечання, а часта й з горкае роспачы ратавала мяне ў тыя цяжкія гады Першая Віленская Беларуская Гімназія...

Успамінаю я сёння тыя гады й сціскаецца сэрца... Не ставала блізу ўсяго. Ды не было, на шчасце, нястачы ў змагарох за долю Беларусі, у настаўніках, што самі, галодныя і халодныя, стараліся выхаваць нас, вучняў Першага Віленскае Беларускае Гімназіі, на людзей, што здабыўшы навуку, перанялі б іхнюю працу, выкавалі б, нарэшце, лепшую долю бацькаўшчыне».³

Выкладчыкамі гімназіі ў тым часе былі Антон Луцкевіч, Браніслаў Тарашкевіч, Аркадзь Смоліч. Але самыя цёплія слова сваіх успамінаў прысвячае паэтка Максіму Гарэцкаму: «Майм духоўным настаўнікам стаўся блізу зь першых дзён навукі ў гімназіі настаўнік беларускай мовы і літаратуры, аўтар «Руні» й Патаёмнага» – Максім Гарэцкі... Мяне самперш уразілі ягоныя вочы – вялікія, цёмныя, гарачыя, быццам два чорныя зынічы... на худаватым, асцэтычным, крыху татарскага складу твары. Іншых вачэй, падумала я, аўтар «Патаём-

¹ Тамсама.

² Тамсама.

³ Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.333.

нага» мець і не мог...»¹ Максім Гарэцкі быў суровым крытыкам, але сапраўдны талент здольны быў разгледзець заўсёды. Гэта ён назваў Наталлю Арсенневу «новай Буйлянкай», «якая ўжо сёння ці не перавышае Канстанцыю Буйлу сваім талентам».

Гімназію закончыла ў 1921 г. Працавала настаўніцай, вучылася ў Віленскім універсітэце.

3) З 1922 г., калі Наталля Арсеннева стала жонкай афіцэра польскага войска Францішка Кушаля, пачынаецца трэці этап яе эміграцыі. Гэта былі бясконцыя пераезды па розных мясцовасцях Польшчы. 1939 год стаў мяжой між адносна спакойным жыццём паэткі і тымі пакутамі, што ён прынёс: быў арыштаваны муж, сям'я засталася без бацькі. А ў 1940-ым годзе Наталлю Арсенневу разам з двумя сынамі як сям'ю ворага народа вывезлі ў Казахстан.

4) «У казахстанскай ссылцы» – так назвала свае ўспаміны пра той жудасны час Наталля Арсеннева, калі яна разам з дзецьмі змушана была стаць бяспрайным рабом, выконваць невыносна цяжкую працу.

Дзякуючы намаганням Янкі Купалы, Максіма Танка атрымала дазвол вярнуцца на Беларусь. Было тое напярэдадні вайны.

«Пачаліся гады, якія не кожнаму даводзіцца перажыць нату нашыя несамавітыя часы – нямецкая акупацыя Беларусі, жорсткая і безаглядная». Наталля Арсеннева супрацоўнічала ў Беларускай газэце, пісала вершы. Зразумела, чаму ў 1944 годзе ёй давялося «пакінуць Менск, каб не пабачыць ужо, хіба, ніколі».

5) Жыццё на чужыне. Нямеччына. Лагеры для перасяленцаў. Тут паэтка актыўна ўключаетца ў жыццё беларускай грамады, працуе ў Беларускай гімназіі, піша вершы. Пазней – пераезд за акіян, дзе «пачалі тварыцца свае, беларускія арганізацыі». «І вось пасля колькіх дзесяткаў год, пражытых у Амерыцы, пасля новых ударуў долі, новых съмерцяў, новых сльёзаў, – я азіраюся сённяня назад. Іду напярэймы мінуламу...» (C.335).

---

¹ Тамсама. – С.335.

Наталля Арсеннева памерла 25 ліпеня 1997 года. «Амаль стагодзе свяціла яе зорка, бачная адсюль: у любой Вільні, якая стала радзімай сэрца, у далёкім нялюдскім стэпе, куды ссылалі ў сталінскія часы, у задымленым ад ваенных пажараў Мінску, у нямецкіх лагерах для «перамешчаных асобаў», у заакіянскай Амерыцы, што прытуліла гасцей з Беларусі. Як на адзін лёс то вандраванняў было аж зашмат...».¹

2. Творчасць 20-30-ых гадоў. Зборнікі «Пад сінім небам», «Жоўтая восень»

Імя Наталлі Арсенневай у даволі важкім томе «Гісторыя беларускай савецкай літаратуры 1917 – 1940» (1981 г.) упамінаецца толькі аднойчы, калі гаворка ідзе пра «эстэцкія тэндэнцыі, што ахоплівалі кансерватывна-рамантычную плынью»² беларускай літаратуры. Гэткае месца, папраўдзе на задворках гісторыі літаратуры, адводзілася гэтай незвычайнай паэтцы, што ўсё сваё творчае жыццё прысвяціла слугаванню Хараству, вышэйшай праявой якога была для яе Беларусь, шматфарбная прырода Краю, неспазнаныя таямніцы высокага Неба, пад сінім покрываю якога творыцца штодзённы цуд – жыццё чалавека, непарыўна з'яднанае з жыццём прыроды. Гэтую адметнасць паэзіі Наталлі Арсенневай даследчыкі вызначаюць ад самага пачатку яе літаратурнай творчасці. Праўдзівымі шэдэўрамі заслужана ліцацца вершы элегічнага складу, дзе надзвычай ярка вымалёўваецца карункавы ўзор з фарбаў, гукаў, рухаў, што пануюць і ў прыродзе, і ў душы герайні. Л. Тарасюк назвала гэта – «поліфанія радасці і суму».³ Якая шматколернасць: залаты, сіні, зялёны, чырвоны, ліловы, якое багацце вобразнасці: «водар салодкай вясны», «саду краса, кроплі дажджу, як раса, зъязоўць сцюдзёной палівай», «між камлямі хваи наў чырвонымі зъязў крывавы асеньні заход», «ліпаў лісьцей-ка хварбаў гарыць залатою...» Найбольш вабілі паэтку карціны, дзе бачны, адчувальны рух: змярканне ці світанак, вясноўны росквіт ці восенская адцвітанне.

¹ Тарасюк Л. Яна ўжо не прыедзе ў Беларусь // Свабода.– 1.08.1997.

² Гісторыя беларускай савецкай літаратуры. 1917 – 1940. – Mn.: Выш. шк., 1981. – С.65.

³ Тарасюк Л. Пад небам паэзіі // Полымя.– 1995.– №6. – С.249.

Вершы 20-ых гадоў сабраны ў зборнік «Пад сінім небам» (1927 г.), што мае кранальнае прысвячэнне: «Сынам майм – Яраславу і Ўладзіміру кніжку гэтую пасъвячаю».

Паэтка восені, як назваў Наталлю Арсенневу Антон Адамовіч, яна бачыць і стварае сваю восень, «ідзе на пераадаленне традыцыйнай інтэрпрэтацыі матываў восені і начы... Восень для яе – не толькі і не столькі пара згасання, а найперш – перадумова абнаўлення, адраджэння... «Хай апошнія кветкі ў садзе жаўцеюць – будзем чакаць вясны!» – сцвярджае аўтарка ў сваёй ранній элегіі».¹

У многіх вершах пануе настрой малітойнасці, калі праз шматлікія адчуванні, перажыванні душа ўзвышаецца, ачышчаецца: «І так лёгка душою – вячэрнія парою – зразумеці сусветныя сумы й жалобы!...» («Вечар неба хварбуета ў гарачыя тоны...», «Ціха плыў месяц між хмараў празрыстых...», «У небе пылаюць чырвоныя хмары...», «Шэпты ночы» і інш.).

Вершы фальклорнага складу, вершы-балады таксама знайшлі сваё месца ў першым зборніку паэткі (раздел «Зачараваны кут»). Гэтыя творы пераклікаюцца з «зачараваным царствам» Максіма Багдановіча.

Дзесяцігадовая праца (1927 – 1937 г.) павінна была завяршыцца зборнікам «Жоўтая восень», які, аднак, так і не выйшаў.

3. Творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Зборнік «Сягоныня»

Вершы гэтага перыяду сабраныя ў зборніку «Сягоныня» (1944 г.). Паэт і час, крывавы, трагічны, мастак і грамада, улада, роля мастака ў пераломныя гістарычныя моманты, вера – Жыве Беларусь! – і рагучы «Годзе!» усім чужынцам, што гаспадараць на гэтай зямлі – вось асноўнае ў лірыцы Наталлі Арсенневай ваеннага часу. І – ніякай нават згадкі пра акупантаваў, што ўжо сведчыла пра грамадзянскую мужнасць. Больш таго, рэзкі, бунтарны верш «Годзе!», выкліканы забаронай немцамі святкавання 25-ых угодкаў Першага Усебеларускага

¹ Мішчанчук М. Між берагамі: Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С.23.

кангрэсу, за што трапіла ў рукі фашистыкіх спецслужбаў, быў выклікам акупантам. Быў забаронены верш «Песня калінаў-цаў». Не мела міласці ад фашистаў беларуская паэтка, бо ніколі не служыла ім. Служыла адно Беларусі. Таму можна зразумець яе пачуцці, калі ў час уздыму беларусізацыі яна піша верш «Жыве Беларусь»:

Радасць жаўранкам звоніць над хмарамі,
Хай ня згледжу яе, не зъяру...
Дні насталі важкія, змагарныя,
Зноў спрабуе расыі Беларусь.

Менавіта ў гэтым часе ёй наканавана было стварыць сапраўдны беларускі гімн – «Магутны Божа» – велічную малітву за Беларусь.

І нават асабістая трагедыя – гібель сына – не выклікала ў яе нянявісці да тых, хто вінаваты быў у гэтым забойстве. Мужнасць і пакора лёсу, нязломнасць перад ударам гучаць у яе вершы «Так, жыцьцю дагадзіць немагчыма...».

«У вайну з’явілася вера, надзея, упэўненасць у магчымасці адрадзіць край і народ. Арсеннева ўсклада на сябе абавязкі Прарока, які павінен «быць песняром і цяпер, калі дзень наш – і з смерцяй братанне»¹.

4. «Між берагамі»

Найлепш душэўны стан паэткі і яе герайні на эміграцыі выказаны самай Наталляй Арсенневай – «Між берагамі». Стан няпэўненасці, калі чалавек адарваны ад родных берагоў, беспрытульнасці. Але гэта быў адзіны мажлівы шлях для паэткі.

На эміграцыі выйшаў найбольш поўны выбар паэзіі Наталлі Арсенневай, кніга, што атрымала назыву «Між берагамі», куды ўвайшлі і вершы з ранейшых зборнікаў, і творы эмігранцкай пары. Апошнія згуртаваны ў два раздзэлы: «Не астыць нам» (напісаныя ў Нямеччыне) і «На ростанях», што складаецца з 12 цыклаў.

«Праз большасць вершаў эміграцыйнага перыяду лейтматывам праходзіць думка пра трагічную адстароненасць,

¹ Мішchanчук М. Між берагамі: Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С. 27.

адарванасць ад роднай зямлі, кінутасць у зусім іншую, чужую беларусам стыхію»¹. Пераадоленне гэтага складанага стану дасягалаася дзякуючы здольнасці стварыць для сябе свой свет, уменню жыць адчуваннямі, уяўленнямі, прывідамі таго, што мае назоў – Бацькаўшчына. Цэлую кнігу слоў-пансіцця з гэтих «прывідаў» стварыў Ян Чыквін, выбраўшы іх з вершаў паэткі. «Праз усе вершы – прывіды Бацькаўшчыны, праходзіць, спалучаючы іх у адзін непаўторны ў беларускай эміграцыйнай паэзіі эмацыянальна-любоўна-патрыятычны цыкл, выскавольтная дуга-апастрофа: Мой край. Мая айчына. Маці. Мая Радзіма – Беларусь. Беларусь. Беларусь зялёная, палыменны, балочы сон. Радзіма! Беларусь! Каханая, святая! Не цалавала рук // нікому я ў жыцці. // Табе – ж, // мая зямля, я цалавала б ногі. О, Беларусь, // о, Беларусь мая! // Імя Тваё – такі пякучы сымбаль болю!»²

Наталля Арсеннева і ў гэтым перыядзе зноў звяртаецца да прыроды, да восені, у якой знаходзіць адхланне, з якой знітоўваеца, зрадняеца. Сімвалам чысціні, непераможнасці жыцця выступае вобраз белай магноліі, што зіхаціць між чорнага брыдкага бруду, што сваёй снегавой беллю супрацьстаіць усяму пачварнаму, злому. Як Паэзія, як само Хараство, чаму ўсё жыццё аддавала даніну беларуская паэтка Наталля Арсеннева.

Рэкамендуемая літаратура

Творы

1. Пад сінім небам: Вершы. – Вільня, 1927.
2. Сягоння: Вершы. – Менск, 1944.
3. Між берагамі: Выбар паэзіі. – Нью-Ёрк, 1979.
4. Вершы // Туга па Радзіме. Паэзія беларускай эміграцыі. – Mn.: Mast. l-ra, 1992.– С.10–167.
5. Вершы // А часу больш, чым вечнасць. Літаратура беларускага замежжа. – Mn.: Юнацтва, 1995. – С.7–80.
6. Яшчэ адна вясна. – Mn.: Mast. l-ra, 1996.

¹ Чыквін Ян. Між Вільній і Рочэстэрэм // Далёкія і блізкія: Беларускія пісьменнікі замежжа. – Беласток, 1997. – С.52.

² Тамсама. – С.54.

Успаміны, інтэрв'ю

1. З майго жыццяпісу // На суд гісторыі. – С.208–215 // Пранчак Л. Беларуская Амерыка.– Мн.: Полымя, 1994.– С.331–341.

2. «Прывітанне ўсім, хто варты, каб яму перадаваць прывітанне...» // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.264–269.

3. У казахстанскай ссылцы // З гісторыяй на «Вы». – С.109–117.

Артыкулы

1. Адамовіч А. Наталля Арсеннева. Між берагамі: Біяграфічна-крытычны нарыс // Арсеннева Н. Між берагамі. – С.IX–XXXIX.

2. Вярбоўская В. Праз слёзы адчуваеца надзея // Культура.– 1993.– №5.

3. Званарова Л. Колеравая сімволіка ў паэзіі Зінаіды Гіпіус і Наталлі Арсенневай // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.97–110.

4. Калеснік У. Наталля Арсеннева: Віленскія гады // ЛіМ. – 9.12.1994.

5. Максімюк Я. Наталля Арсеннева // Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходній Нямеччыне. 1945–1950.– С.136–138.

6. Марціновіч А. Між берагамі // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.137–152.

7. Маці родная, Маці Краіна! // Не ўсьцішыцца гэтакі боль...» // Пагоня.– 1.08.1997.

8. Мішчанчук М.І. «Між берагамі...»: Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай // Мішчанчук М.І. Як жыць – дык жыць для Беларусі....: Вучэбны дапаможнік па беларускай літаратурэ для вучняў старэйшых класаў агульнаадукацыйных школ. – Мн.: Народная асвета, 1995 // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С.10–30.

9. Петрушкевіч А. Ці дажывем? // ЛіМ.– 27.05.1998.

10. Скобла М. З гледзішча вечнасці: Крэскі ў жыццяпіс Наталлі Арсенневай // Скобла М. Дзярэчынскі дыярыюш: Гістарычны нарыс. Артыкулы. Эсэ. – Мн.: Беларускі кніга-збор, 1989. – С.167–176 // ЛіМ.– 20.06.1997.

11. Сямёна娃 А. Лёс – і над лёсам // Голас Радзімы.– 1993.– №39.

12. Тарасюк Л. Пад небам паэзіі: Творчасць Наталлі Арсеннавай 20-30-ых гадоў // Полымя.– 1995.– №6.– С.247–257.
13. Яе ж. Яна ўжо не прыедзе ў Беларусь // Свабода.– 1.08.1997.
14. Фёдарцава Т. Філасофскі змест духоўнасці сучаснага беларускага замежжа // Культура беларускага замежжа. Кн.3.– С.97–110.
15. Чыквін Ян. Між Вільняй і Рочэстэрэм // Далёкія і блізкія: Беларускія пісьменнікі замежжа. – Беласток, 1997. – С.39–59.

Тэма: Творчасць Ларысы Геніюш (1910 – 1983 г.)

План

1. Жыццёвы шлях Ларысы Геніюш.
2. Паэзія Ларысы Геніюш.
3. Мастацка-дакументальны твор «Споведзь».

1. Жыццёвы шлях Ларысы Геніюш

Гэта імя – Ларыса Геніюш – сімвал пакутаў і нескаронасці. Паэтка, патрыётка вольнай Беларусі, яна ніколі не сумнівалася, што Беларусь будзе незалежнай. «У сваёй айчыне, якой Ларыса Геніюш паэтычным словам самаахвярна служыла ўсё жыццё, яна мужна выбрала лёс эмігранткі, лёс непаслушніцы». ¹

Нарадзілася 27 ліпеня 1910 г. у маёнтку Жлобаўцы ў вялікай, працавітай сям'і Антона Міклашэвіча. Ужо ў часе навучання ў Ваўкаўскай гімназіі пачала пісаць вершы. Тыя раннія творы не зберагліся. Гэты першы перыяд у жыцці паэткі стаўся часам душэўнага паяднання яе з беларускай зямлёй, з народнай культурай, з беларускай песняй.

З 1937-га і аж да арышту як «ваенныя злачынцы» ў 1948-ым Ларыса Геніюш жыла ў Чэшскай Празе. Яе муж, доктар Янка Геніюш, быў гэтак жа ўлюблёны ў беларускую паэзію, як і яна. Ларыса Геніюш актыўна ўвайшла ў асяроддзе беларускай па-

---

¹ Чыквін Ян. Зэльвенская непаслушніца // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія. – С.104.

літычнай эміграцыі, была абрана сакратаром Рады БНР. Але ні ў якія «варожыя нашаму ладу ды й народу акцыі» яна ніколі не дазваляла сябе ўцягнуць у тыя няпростыя для ўсёй Еўропы часы.

Самым трагічным быў перыяд турэмнага зняволення, сталінскіх канцлагероў. Засуджаная разам з мужам «на мукаў чвэрцьстагоддзя» Ларыса Геніош і ў тых неchalавечых умовах засталася непахіснай, віны за сабой не чула. Стала сапраўднай Маці для ўсіх, хто быў побач, каму патрэбна была духоўная падтрымка. Бо жыла верай: «Без Божай волі волас з маёй галавы не ўпадзе».

Вярнуўшыся пасля вызвалення ў Зэльву, у бацькаўскую хату мужа, сям'я Геніошаў, акружаная «нястомнай увагай» органаў, жыла адасоблена, але не адзінока. Бо па ўсім свеце мела сяброў. Трывала матэрыяльныя нястачы, але была гэтак багата духоўна, што з ўсёй Беларусі ехалі ў іх хату людзі, як да святыні. Асабліва невыносна стала Ларыссе Антонаўне пасля смерці мужа. Слала лісты да кіруючых асобаў з просьбай адпусціць «хочь да папуасаў», каб там памерці, бо не магла болей зносіць тых крыўдаў, што тварылі ёй мясцовыя ўлады. Так і памерла тут, не прыняўшы савецкага грамадзянства, бо была грамадзянкай вольнай Беларусі.

2. Паззія Ларысы Геніоши

Першы надрукаваны верш Ларысы Геніош – «Беларуска» (1940 г.) стаўся вельмі ўдалым дэбютам. У 40-ыя гады яна шмат друкавалася ў беларускіх эмігранцкіх перыёдыках, выдавала зборнік «Ад родных ніў». Яна «падхоплівала традыцыйныя фальклорныя матывы, стварала велічны, аб'ёмны партрэт Беларускага краю і яго народа – нязломнага, мужнага, які апынуўся ў часовай бядзе».¹

Ваенная навала ўспрымаецца паэткай як народная трагедыя. Ужо 22 чэрвеня 1941 г. быў напісаны верш, у якім – пачуцці болю і скрухі:

¹ Бічэль-Загнетава Д. Песні настоены на зёлках // Геніош Л. На чабары настоена. – С.5.

Як хмарны дзень – так сэрца маё сёння...
Дождж з непагодных сыплецца вачэй...
Таму, што гэта край мой любы стогне,
Кроў у воды Нёмну жыламі цячэ...

Ларыса Геніош адна з першых паэтаў у тым часе пачала вяртаць з нябыту славутыя імёны беларускай гісторыі: Усяслава Чарадзея, Рагнеды, Ефрасінні, Ф.Скарыны, К.Каліноўскага.

Побач з яркімі ўзорамі грамадзянскай паэзіі з-пад пяра ўзнікалі вершы глыбока лірычныя, што ёсць сведчаннем вытанчанага ўспрынняцця прыгожага: «Малюе восень», «Вясна», «Астры», «Хрызантэмы».

Апроч зборніка «Ад родных ніў», паэтка напісала кнігу «Вершы», што выйшла ў Лондане.

Творы, напісаныя Ларысай Геніош у часы зняволення, – адна з самых яркіх старонак беларускай паэзіі. Уражвае нават не столькі апісанне пакутаў сталінскіх вязняў, колькі нязломная сіла духу герайні паэткі. Вершы Ларысы Геніош у лагерах называлі «глюкозай», бо яны падтрымлівалі знясіленых людзей, вярталі прагу жыць. Упершыню гэтыя творы былі надрукаваны ў наш час у беларускіх перыёдышках і ў зборніку выбранага «Белы сон».

Апошні зэльвенскі перыяд жыцця паэткі быў асветлены выйсцем дзвюю яе кнігаў «Невадам з Нёмана» і «На чабары настоена». І няхай нават савецкія цэнзары знявetchылі многія вершы, усё ж кнігі выйшлі і, як справядліва пісаў Б.Сачанка, вылучылі паэтку «ў першыя рады творцаў беларускай літаратуры». Але, бадай, найбольш трапна пра творчую працу Ларысы Геніош сказала Д.Бічэль-Загнетава: «Яна стварае свае вершы, быццам прадзе дзівосны кужаль і тчэ на бабуліных кронах узоры ў ромбікі з беларускіх патаемных слоў»¹.

Апроч вершаў, пяру Ларысы Геніош належалаць паэмы: «Куфар», «Даўніна», «Маёй бабусі». Хораша дапаўняюць паэтычны свет вершы для дзяцей, што выйшлі асобнымі кніжкамі, у назвах якіх – дарагія імёны ўнукаў: «Казкі для Міхаські» і «Добраі раніцы, Алесь!».

¹ Бічэль-Загнетава Д. Песні настоены на зёлках // Геніош Л. На чабары настоена. – С.5.

Нарэшце сёння мы маем цудоўны том выбранных твораў Ларысы Геніош, выдадзены ў «Беларускім кнігазборы», дзе ўпершыню без недарэчных цэнзараўскіх правак надрукаваны вершы паэткі, яе празаічныя творы, паэмы, частка з эпістальянай спадчыны.

3. *Мастацка-документальны твор «Споведзь»*

Гэты твор Ларыса Геніош пісала для нашчадкаў, дасылала яго ў будучынню, бо ў сваім часе не спадзявалася нават на яго з'яўленне. Дзякуючы Міхасю Чарняўскуму, што праз доўгія часы збярог рукапіс, мы маем сёння кнігу, якую крытык Тамара Чабан справядліва паставіла побач з «Архіпелагам ГУЛАГам» Салжаніцына па трагедыйным напале, па глыбокай страснасці, адзначыўшы, аднак, што «Споведзь» нашай паэткі – вышэй у тым сэнсе, што герайнія яе ўзнімаецца да вышынёй хрысціянскага духу. Яна – не судзіць, яна – сведчыць.

«Споведзь» – гэта сведчанне чалавека пра амаль стогадовую гісторыю Краю, яго людзей, пра зверсты і пакуты, якія тварылі тут акупанты, пра жыццё ў эміграцыі і выжыванне ў сталінскіх лагерах.

Пачынаеца «Споведзь» усхваляваным лірычным зваротам да самага святога для аўтаркі кутка зямлі, дзе быў яе дом, дзе «лёс дазволіў роду ўзысці»: «Благаславенны родны дом, гдзе бацькі і ўся дарагая сям’я. Благаславенны маленькі куточак роднай, бацькоўской зямлі на вялізной планете, які называўся Жлобаўцы...».

Сярод параўнальна небагатай беларускай мемуарыстыкі «Споведзь» вылучаеца і сваімі мастацкімі вартасцямі, і адметнай пазіцыяй аўтара: «на яе старонках няма ні каліва боязі, няма характэрных для тагачасных літаратурных твораў недахаворанаццяў і асцярожных намёкаў. Ёсьць толькі праўда, часам балюшчая і жахотная».¹

Міхась Скобла назваў гэты твор апокрыфам «найноўшага перыяду хрысціянства».

---

¹ Скобла М. Чайка з лётам арліным // Геніош Л. Выбранныя творы.– Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. – С.21.

Назва «Споведзь» надзвычай дакладна адлюстроўвае сутнасць твора. Гэта «споведзь души перад Богам, сучаснікамі і нашчадкамі, слова пра час і пра сябе, пра блізкіх людзей, сяброву і ворагаў. У ёй шлях самаадданага служэння Беларусі пазытычным словам, дзеяннем, непахіснасцю грамадзянскай пазіцыі і шлях па ўсіх пакутах сталінскай «Гэгэнны». ¹

Рэкамендуемая літаратура

Творы

1. Ад родных ніў: Вершы. – Прага, 1942 (Факсімільнае выданне – Слонім, 1995).
2. Невадам з Нёмана: Вершы і паэма. – Мн., 1967.
3. Казкі для Міхаські: Вершы. – Мн., 1972.
4. Добрай раніцы, Алесь! Вершы. – Мн., 1976.
5. На чабары настоена: Лірыка. – Мн., 1982.
6. Dziewać wiersaú – Bielastok, 1987.
7. Белы сон: Вершы і паэмы. – Мн., 1990.
8. Маці і сын. – Беласток, 1992.
9. Споведзь. —Мн., 1993.
10. Ластаўка. – Мн., 2000.
11. Выбранныя творы. – Мн., 2000.
12. Споведзь // Маладосць. – 1990. – №1–6.
13. На поступах да споведзі // Маладосць. – 1997. – №1.

Артыкулы, лісты, інтэрв'ю

1. «Адна толькі праўда: Зямля і Радзіма...» // Полымя.– 2000.– №1.
2. Бадак А. Госця з будучыні // Полымя.– 1998.– №2.
3. Барадулін Р. Унучка Ф.Скарыны, альбо зэк №0–287 // Полымя.– 1992.– №10.
4. Бічэль-Загнетава Д. «Гэты край мяне нарадзіў» // ЛіМ. – 23.08.1985.
5. Яе ж. З прынямонскіх вярбін // Полымя.– 1988.– №4.
6. Яе ж. Мая духоўная маці // Пагоня.– 7.04.1998.
7. Гарэлік Л. Геніуш Ларыса // Беларускія пісьменнікі: Біябліяграфічны слоўнік. Т.2.– С.173–175.

---

¹ Чарняўскі М. «Благаславенны родны дом...» // Геніуш Л. Споведзь. – С. 3.

8. «Добра, што Вы ёсць...» Лісты Л.Геніюш да М.Танка. Публікацыя М.Мікуліча // ЛіМ.– 16.08.1996.
9. «Люблю сямейнасць... Карэнні люблю» // Полымя.– 1992.– №12.
10. Марціноўскі П. «Як жыць, дык жыць для Беларусі...» // Пагоня.– 9–15.08.1996.
11. Мікуліч М., Міхаленка А. «Калі ѹсці, дык сцяжынай дабра»: да 90-годдзя з дня нараджэння Ларысы Геніюш // ЛіМ.– 4.08.2000.
12. Мішчанчук М.І. « Як жыць, дык жыць для Беларусі...» // Мішчанчук М. Як жыць, дык жыць для Беларусі. – С.27–47.
13. «Нельга з шляхоў Скарэны сцежкай ісці інакшай...» Публікацыя М.Канаша // Народная воля.– 7.07.1999.
14. Петкевич А. Чувство отчей земли // Гродненская правда.– 7.08.1982.
15. Петрушкевіч А. Кветкі журбы // Маладосць.– 1999.– №3.
16. Пісъмянкоў А. Ад родных ніё // ЛіМ.– 3.12.1982.
17. Сачанка Б. Ларыса Геніюш // Маладосць.– 1988.– №10.
18. Скобла М. Палімпесты Ларысы Геніюш // Скобла М. Дзярэчынскі дыярыюш. – С.151–156 // ЛіМ.– 20.02.1998.
19. Слова развітання // ЛіМ.– 15.04.1983.
20. Супрун В. Незабыўныя «ксівы» (Вершы з падпольной канцлагернай перапісі з Ларысай Геніюш). – Гародня, 1998.
21. «У сэрцах выклікаць пажары...» Публікацыя М.Скоблы // ЛіМ.– 20.03.1998.
22. «Ці цвітуць ружы? А як жа!»: Лісты Л.Геніюш да Ю.Голуба // Полымя.– 1996.– №6.
23. Чыквін Ян. Зэльвенская непаслушніца // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія. – С.103–116.
24. «Я з зямлі беларускай...»: Успаміны А.Белакоза пра Л.Геніюш. Публікацыя М.Мікуліча // ЛіМ.– 24.10.1997.
25. «Я не могу быць інакшай...»: Лісты Л.Геніюш да М.Танка. Публікацыя М.Мікуліча // ЛіМ.– 11.12.1998.

Тэма: Творчасць Масея Сяднёва (нар. у 1913 г.)

План

1. Жыццёвая дарогі Масея Сяднёва.
2. Паэзія Масея Сяднёва.
3. Масей Сяднёў – празаік.
4. Паэтычны эпас Масея Сяднёва.

1. Жыццёвая дарогі Масея Сяднёва

Масей Сяднёў стаўся паэтам невыпадкова. Маючы прыродную схільнасць бачыць, разумець, адчуваць і перадаваць усё гэта паэтычным словам, ён меў перад сабой прыклад: юнак з суседняга мястэчка Саматэвічы Аркадзь Куляшоў ужо стаў вядомым паэтом. Масей Сяднёў, што таксама вучыўся ў Саматэвічах, кватэраваў у бацькоў Аркадзя Куляшова. Пэўна ж, гэта акалічнасць у многім стала вырашальнай у лёсে будучага паэта.

Яго радзіма – вёска Мокрае на Магілёўшчыне (нар. 1 верасня 1913 г.) – сёння засыпаная радыяцый. А самотны сын яе ў далёкай Амерыцы смуткуе ад таго, што творыцца на Беларусі: суцэльная русіфікацыя, «неўспрыманне беларусамі сваёй гісторыі, нячуласць да яе», адсутнасць сапраўднага лідэра ў духоўным Пантэоне, што асабліва скрушуна сёння.

Сваё жыццё Масей Сяднёў называе «крыжовая дарогай». Вырваны ў раннім юнацтве з дарагога асяродку (вучыўся ў Мінскім педінстытуце на літфаку), паспрабаваў сапраўднага пекла ў савецкіх турмах, канцлагерах. Гэта быў 1936 год. Звычайнае па тым часе абвінавачванне: нацыяналізм. (У якасці доказу выкарыстана была сярод іншых кніга забароненага Алеся Гаруна.) Прыведзены – 10 гадоў высылкі ў канцлагеры. Засуджаны разам з іншымі студэнтамі педінстытута, Масей Сяднёў трапляе на страшную Калыму. «Патушаныя зоры» – вось той трапіны вобраз, у якім паэт увасобіў свой тагачасны стан. Гэтак хораша, адметна загараліся ягоныя зоркі. І гэтак рана, гвалтоўна былі патушаны яны злым лёсам.

У 1940 г. іх група была вернута на Беларусь, на перагляд справы. Але началася вайна, што выбавіла Масея Сяднёва з турмы. Пачаўся няпросты перыяд жыцця ў акупацыі. А жыў у

бацькавай хаце ў Мокрым. Не мог ён, зведаўшы жахі савецкай сістэмы, ваяваць за яе ў партызанскім атрадзе, не мог і ісці ў паліцыю. Апынуўся між двух агнёў. А напрыканцы вайны змушены пакінуць радзіму. Напачатку трапіў у Беласток, дзе працаваў у рэдакцыі газеты «Новая дарога», якую выдаваў Хведар Ільяшэвіч. Пазней апынуўся ў Нямеччыне, у лагерох перамешчаных асобаў. І ўрэшце – краіна, якую паэт называе другой Айчынай – Амерыка, дзе давялося многія гады цяжка працаўваць фізічна дзеля кавалка хлеба. Пазней працаўваў выкладчыкам у Індыянскім універсітэце, у рэдакцыі радыё «Свабода» ў Мюнхене.

На пачатку 90-ых наведваў Беларусь. Праз паўстагоддзя. Пра гэта, свае стасункі з Радзімай і шмат пра што іншае – ягоны твор «Масеева кніга».

2. Паэзія Масея Сяднёва

Першы этап паэтычнай творчасці Масея Сяднёва «На досвітку» – 30-ыя гады (1933 – 1937 г.). Сам паэт, праўда, пепракрэслівае яго. Пэўна, таму, што не было сапраўднай волі, што той перыяд у многім быў вучнёўскім, вершы – дэкларатыўнымі. Першы – «Ідуць эшалоны» – надрукаваны ў 1933 г. Але нават і ў тых варунках створанае маладым паэтам было заўважана. Ён друкаваўся ў «ЛіМе», «Полымі рэвалюцыі», «Чырвонай змене», «Савецкай Беларусі» і інш. Ужо тыя раннія спробы вызначаюцца «непазбыўным лірычным настроем, аптымізмам, уменнем маладога аўтара бачыць нябёсы і на зямлі, пошукам тых «слоў-зярнітак», якія маглі б перадаць суладдзе песень». Верш паэта, па яго ўласнаму вызначэнню, «тугі, нацэлены і порсткі», кранаў душу чытача адухоўленасцю, нацыянальным каларытам, трапна знойдзеным народным выразам, багаццем роднага слова».¹ Шмат сярод ранніх вершаў-прысвячэнняў. І хоць яны вызначаюцца зразумелай святочнасцю, дэкламацыйнасцю, усё ж і ў гэтыя вершы Масей Сяднёў укладваў сваю душу. Невыпадкова жонка Я.Коласа назвала верш «сардэчным».

¹ Савік Л. «Мне песня дадзена для муکі...» (Штрыхі да творчага партрэта Масея Сяднёва) // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.32.

Наступны перыяд творчасці Масея Сяднёва называюць «Патушанымі зорамі». Гэта час турэмнага зняволення, сталінскіх лагероў (1936 – 1940 г.). І гэта сапраўды парадак-сальна: «У турме я стаўся паэтам. Турма, канешне, не спрыяле таленту, яна нішчыць яго, але ў турме ў мяне не было цэнзара, у сваёй памяці я мог складаць усё, што хацеў, у мяне была свабода творчасці. Вось у якім сэнсе гавару, што ў турме я стаўся паэтам. Але трагізм тут заключаецца ў тым, што маочы творчую свабоду, я не меў свабоды фізічнай»¹.

Пачуцці, што валодалі думкай паэта ў тым часе – зменлівия. Скруха, страх, адчай, жах («Жах», «Уночы», «Жудка. Цемень мне сэрца гняце...»), што пераважаюць у вершах, калі з душы вырываеца адчайнае прызнанне: «не хочацца жыць», адпрэчваюцца, бо разам з тым «памерці – яшчэ болей!» не хочацца, бо раптам засвеціць променъ надзеі: «Я прыйду з далёкае чужыны...» Бы дапамагаюць выжыць вершы:

Перунамі біце, слова,
і душу маю ўзбунтуйце,
каб гарэла і спявала
яна, стомленасць забыўши!

Але жахлівая рэальнасць ізноў прыводзіць да адчаю, нявер'я ў магутную сілу слова: «Нашто вас, песні, я складаю, // згасаючы ў нямой цішы?», бо навокал пануе адзіната, бо слова тыя асуджаны на няволю разам з іх аўтарам: «Ніхто з раздзімай Беларусі // не прачытае маіх дум.» З адчаю прыходзіць усведамленне, што найвялікшы матчын дар – паэтычны талент – дадзены на загубу: «Маці мая, маці, ну нашто дала ты мне жалейку?»

«Глыбокія перажыванні раскрываюцца ў формах балюча падкрэсленага кантраста. Радасць жыцця абрываеца цяжкай рэчаіснасцю. Тут не толькі вобразы-сімвалы – самі рыфмы ствараюць два светы: свабода і няволя, сутыкненне трагічнага і жыццярадаснага»².

Шматлікія жыццёвые маршруты-скітанні паэта-выгнанніка, што змушаны быў пакінуць Беларусь, вядуць да адчування раздвоенасці душы, што асабліва выразна прайвілася ў

¹ Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.287.

² Савік Л. «Мне песня дадзена для муکі...» – С.34.

цыкле вершаў «На маршрутах». Душа героя там, на Беларусі, а сам ён – у штодзённай дарозе. «Трагедыйны пафас у вершах гэтага цыкла паглыбляеца па раўнальна з закратным цыклам і, вырваўшыся з абмежаванай турмою прасторы, ахоплівае ўесь свет, бясконцыя шляхі-дарогі, праецыруюцца на ўсю планету і на космас»¹.

Паэт утварае «псіхалагічны партрэт эмігранта» (Ян Чыквін), асноўнае ў якім – і смутак па страчаным, і імкненне быць шчаслівым наперакор усяму, бо чалавек народжаны дзеля шчасця. Адсюль гэткае паглыбленне ў асабістае, чалавечасе, калі чалавек прызнаецца за найвышэйшую каштоўнасць.

«Высоўванне на першы план чалавека, які ўслухоўваецца ў сябе і дамагаецца самавыяўлення, адбывалася ў Масея Сяднёва за кошт аслаблення інерцыі слабатанічнай сістэмы вершаскладання. Сярод традыцыйных, урэгуляванных 4-6-стопных ямбічных вершаў у ягоным рэпертуары з'яўляюцца белыя вершы, ліра-эпічныя паэмы, вершы прозаю. Каб перадаць індывідуальную самасвядомасць лірычнага «я», паэт выкарыстоўвае форму дыялогу, унутранага маналогу, піша вершы-лісты, вершы-лірычныя занатоўкі, вершы-дыскурсы, малітвы-просьбы. Гэта жанравая суб'ектыўізацыя верша апіралася на побытавую лексіку, прастату сінтаксісу, семантычную яснасць, схопленую жывую інтанациёю размовы»².

Цыкл «Як спажытак штодзённы» ўспрымаецца як працяг «На маршрутах». Станаўленне Масея Сяднёва як паэта еўрапейскага кшталту звязана з ягонай працай выкладчыка ва ўніверсітэце (з 1962 г.) і ў мюнхенскі перыяд жыцця, калі ў яго лірыцы выразна прачытаюцца матывы нямецкіх паэтаў, філосафаў. Захапленне красою, апяванне жанчыны як крыніцы паэтычнага натхнення, як ідэалу, успамін мінулага, што пазбаўлены ўжо напружанага драматызму, – усё гэта хараектэрныя асаблівасці лірыкі «позняга» Масея Сяднёва, калі з'явіліся кнігі «Ачышчэнне агнём» і «А часу больш, чым вечнасць».

¹ Мішchanчук М.І. «Я толькі кропля ў акіяне»: Асноўныя матывы творчасці Масея Сяднёва // Мішchanчук М.І. Як жыць, дык жыць для Беларусі. – С.163.

² Чыквін Ян. Узыходжанне на вышыню (Лірыка Масея Сяднёва) // Далёкія і блізкія. – С.22.

3. Масей Сяднёў – празаік

Масей Сяднёў напісаў два раманы: «І той дзень надышоў» і «Раман Корзюк». Ён – аўтар шматлікіх эсэ, успамінаў, артыкулаў, што ўвайшлі ў «Масееву кнігу».

«Раман Корзюк» узнаўляе атмасферу 30-ых гадоў. Твор у многім аўтабіографічны, адлюстраваны час вучобы аўтара ў Мінскім пединстытуце. Даносы, арышты, стан няпэўнасці, што валодае героямі, – усё гэта Масей Сяднёў даносіць чытачу як асабіста перажытае. Аўтар захаваў некаторыя сапраўдныя імёны герояў: Пятрок Шырокаў, Бася Цыпіна. Твор цікавы найперш як сведчанне пра тыя ўжо даўнія падзеі непасрэднага іх удзельніка.

Гэтаксама біяграфізмам пазначаны і раман «І той дзень надышоў». У вобразе галоўнага героя Міколы (Юзікам яго празвала каханая Дуся), яго лёсе ў многім адбіваецца перажытае аўтарам. Атмасфера 30-ых гадоў з «усенародным ушанаваннем» Сталіна (вяскоўцы падпісваюць ліст Сталіну), арышты (арыштаваны Мікола) – усё гэта знайшло адбітак у творы. У часы вайны герой апынуўся між двух агнёў: партызаны і паліцэйскія, што даймалі яго і днём, і ноччу.

Раман адметны найперш тым, што гэта – біяграфія душы. Дамінует ў ім не знешняе, а ўнутранае дзеянне. Пачуцці героя – на першым месцы. Усё знешняе толькі адбіваецца, праламляеца ў іх. Перажыванні маладога чалавека, чыстага, цнатлівага, што ўмее бачыць і цаніць прыгожае, увесь час сутыкаецца з чэрствасцю, жорсткасцю, грубасцю. Супрацьпастаўлены Міколу настайднік Варкееў – цынічны, прымітыўны чалавек, які пазней становіцца партызанам.

Шматлікія вобразы вясковых жанчын – Дусі, Агапкі, Акуліны, сястры Дар’і – зліваюцца ў адзін характар вясковой беларускай жанчыны, цярплівай, пакорнай, што прагне, чакае шчасця, але лёс знішчае гэтыя надзеі.

Заканчваецца раман матывам чакання. Чакаюць маці. А яна – не вернецца. І хоць аўтар змяніў у творы варункі, у якіх гіне яго маці, ён дасканала перадаў адчуванне сына, які заўсёды будзе чакаць яе.

«Масеева кніга» – гэта ўспаміны, старонкі дзённіка, эсэ Масея Сяднёва, кніга, «створаная з агледзін крыжовай дарогі

майго чалавечага лёсу, з назіранняў за літаратурным працэсам на далёкай Бацькаўшчыне, з тужлівых пачуццяў вяртання праз дзесяцігоддзі».¹

Вяртанне ў Менск, у часы 50-цігадовай даўнасці, у юнацтва, галоднае, але шчаслівае, і ў Мінск праз 50 гадоў жыцця за акіянам, вяртанне ва ўспамінах да дарагіх людзей, якія былі духоўнымі настаўнікамі (Янка Купала, Якуб Колас), шчырымі сябрамі, што раздзялілі трагічны лёс сталінскага вязня («Песень-зор лірычнейшы паэт» Уладзімір Хадыка, Міхась Зарэцкі, Лукаш Калюга), людзьмі, якімі павінна ганарыцца Беларусь (Ларыса Геніюш, Барыс Кіт) – усё гэта займае значнае месца ў кнізе. Апроч таго, увайшлі сюды глыбока лірычныя, філософскія эсэ, замалёўкі, дзённік, біблейска-іранічныя вершы.

Як знаўца жыцця, які шчыра дбае пра лёс Беларусі, успрымаецца аўтар у артыкулах «Мы не можам таптацца ў мінульым» і «Сум па духоўным Пантэоне». Глыбока хвалюе яго «няпамяць» народа нашага пра сваю слайную гісторыю, абыякавае яго да ўшанавання славутых сыноў беларускіх, да свае дзяржаўнай атрыбутыкі – Пагоні і бел-чырвона-белага сцяга (артыкул быў напісаны ў 1991 г.).

4. Паэтычны эпас *Масея Сяднёва*

У творчай спадчыне Масея Сяднёва няшмат паэмаў. Прыйгадаем напісаныя яшчэ ў 1947 годзе «На край святла» і ў 1948 – «Цень Янкі Купалы», дзе ўваскрошаны цень народнага паэта з’яўляецца на мінскай плошчы ў трагічны час вайны. Але паліцай пагражае яму, памерламу, расстрэлам. Высакародства, духоўная веліч – з аднаго боку, і нікчэмнасць – з другога.

«Мая вайна» (першапачатковая назва «На край святла») – гэта паэтычны дзённік, у якім апавядаецца пра першыя дні вайны, калі паэт заходзіўся ў турме, пра хвалючыя хвіліны вяртання ў родную хату.

Трагічнай называў Масей Сяднёў паэму «Мікола Бугроў» (1983 г.). Бо ў аснову яе сюжету пакладзена адна з самых балючых старонак у жыцці паэта – смерць маці ад рук бальша-

¹ Сяднёў М. Масеева кніга: Успаміны, старонкі дзённіка, эсэ. – Мн.: Mast. л-ра, 1994. – С.3.

віцкага ката, які каліс быў сябрам яе сына... Гэта падзея перанесена «ў нематэрыяльны свет памяці, той памяці, якая і больш дасканалая і мае большую вагу, чымсыці свет рэальнага існучы»¹.

Рэкамендуемая літаратура **Творы**

1. На край святла: Паэма – Міхельсдорф, 1947.
2. Спадзяванні: Вершы. – Рэгенсбург, 1947.
3. У акіяне ночы: Вершы, паэмы. – Мюнхен, 1947.
4. Цень Янкі Купалы: Паэма. – Ватэнштэт, 1947.
5. Ля ціхай брамы: Вершы. – Нью-Йорк, 1955.
6. Патушаныя зоры: Вершы. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1975.
7. Ачышчэнне агнём: Вершы. – Нью-Йорк ,1985.
8. Раман Корзюк: Раман. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1985.
9. І той дзень надышоў: Раман. – Нью-Йорк, 1987.
10. А часу больш, чым вечнасць: Вершы. – Нью-Йорк, 1989.
11. Патушаныя зоры: Вершы, раман. – Mn., 1992.
12. Масеева кніга: Успаміны, старонкі дзённіка, эсэ. – Mn., 1994.
13. Вершы // Туга па радзіме. – С.294–452.
14. Вершы // А часу больш, чым вечнасць. – С.167–206.
15. Раман Корзюк // Полымя.– 1995.– №2–4.

Артыкулы, інтэрв'ю

1. Літаратурны партрэт Масея Сяднёва // Крыніца.– 1997. – №3.
2. Багдановіч Г. Тры вечары з Масеем Сяднёвым // Мадасць.– 1994.– №11.
3. Левановіч Л. Самотны баравік // ЛіМ.– 20.10.2000.
4. Мішчанчук М.І. «Я толькі кропля ў акіяне: Асноўныя матывы творчасці Масея Сяднёва» // Мішчанчук М.І. Як жыць, дык жыць для Беларусі. – С.15–179.
5. Пранчак Л. Беларуская Амерыка.– С.260–263, 286–295.
6. Яго ж. Евангелле ад Масея. Размова праз акіян // ЛіМ.– 3.09.1999.

---

¹ Чыквін Ян. Узыходжанне на вышыню. – С.56.

7. Савік Л. «Мне песня дадзена для муکі («Штрыхі да партрэта Масея Сяднёва») // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С.30–44.
8. Яго ж. «Я прыйду з далёкае чужыны...» // Полымя.– 1996. – №12.
9. Сачанка Б. Беларуская эміграцыя. Факты і меркаванні // Маладосць.–1988.– №11.
10. Яго ж. Сяднёў Масей // Беларускія пісьменнікі: Біябілляграфічны слоўнік. Т.5. – С.467–469.
11. Сяднёў М. Дзве сустрэчы // ЛіМ.– 4.06.1997.
12. Яго ж. Згадкі // ЛіМ.– 31.01.1997.
13. Яго ж. З Менска – у Мінск // На суд гісторыі. – С.180–185.
14. Яго ж. Ларыса Геніюш // Тамсама. – С.176–179.
15. Яго ж. Сустрэча, якой я баяўся // ЛіМ.– 2.05.1997.
16. Яго ж. Юблейныя сустрэчы (Зблізку ад Коласа і Купалы) // На суд гісторыі. – С.117–121.
17. Фёдарава Т. Філасофскі змест духоўнасці беларускага замежжа // Культура беларускага замежжа. Кн.3 – С.91–96.
18. Хомчанка В. «Я ёсць заўсёды на радзіме...» // ЛіМ.– 24.11.1989.
19. Чыквін Ян. Узыходжанне на вышыню: Лірыка Масея Сяднёва // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія. – С.9–38.

*Тэма: Творчасць Алеся Салаўя
(1922 – 1978 г.; сапр. Альфрэд Радзюк)*

План

1. Жыццёвы шлях паэта.
2. Лірыка Алеся Салаўя.
3. Паэмы Алеся Салаўя.

1. Жыццёвы шлях паэта

Сям'ю будучага паэта не абмінуў злавесны 1937 год. Яго бацьку, адказнага работніка ў Койданаве, і маці арыштавалі і вывезлі ў Сібір. Чацвёра дзетак (Альфрэд быў старэйшым) засталіся без усялякіх сродкаў для існавання. Клопат пра малодшых лёг на плечы Альфрэда, які цяжкай фізічнай працай

здабываў сродкі для існавання. Марыў пра навуку. Два гады правучыўся ў Мінскім педтэхнікуме, але з-за матэрыяльных нястачаў мусіў пакінуць яго. У 1938 г. быў запрошаны на канферэнцыю маладых пісьменнікаў. Працаўаў у Лагойску ў рэдакцыі раённай газеты.

На самым пачатку вайны пайшоў у партызаны. Але неарганізаванасць партызанскаага руху і хвароба вачэй прымусілі вярнуцца. Вядома таксама, што малады паэт напісаў антыфашистыскі верш. Па звароце з лесу быў арыштаваны. Адпусцілі як сына рэпрэсаваных. Працаўаў у «Беларускай газеце», пазней – у часопісе «Новы шлях», што выходзіў у Рызе. Займаў пазіцыю палітычнага нейтралітэту. Служыў Беларусі.

З 1944 г. – на эміграцыі: Нямеччына, Аўстрый, Аўстра-лія. Цяжка працууючы фізічна, не пакідаў літаратурнае працы. Памёр ад разрыва сэрца, калі купаўся ў моры.

2. Лірыка Алесья Салаўя

Пісаць пачаў вельмі рана. Дэбют – верш «Заўсёды гатовы» ў газеце «Піянер Беларусі» (12.04.1937 г.). Хоць даваенны перыяд быў даволі плённым, а некаторыя вершы сапраўды варта («Малітвы небу на паперы...», «Нішто ў цішы нямой...», «Вуса»), сам паэт без шкадавання перакрэслівае яго: «Усё напісанае й надрукаванае да 1939 года я не ўважаю за паэзію. Гэта былі зусім слабыя й наіўныя літаратурныя спробы».

Верш, які Алесь Салавей лічыў пачаткам сур'ёзнай працы, – санет «Гайна» (травень, 1941). Але ён не быў надрукаваны: класічныя формы ў тым часе лічыліся архаікай, якую трэба выкінуць на сметнік. Паэт пры ўсёй сваёй далікатнасці быў надзвычай настойлівым. І ад гэтага жанру не адмовіўся. Больш таго, класічная форма верша стала ў яго дамінуючай: санет, трывялет, рандо, актава, раманс. І нават вянок санетаў.

Вершы перыяду вайны ўвайшлі ў зборнік «Мае песні» (1944 г.). Гэта адна з самых дасканалых старонак беларускай паэзіі. Пейзажныя вершы класічных формаў, у якіх перажыванні лірычнага героя-патрыёта пераплітаюцца з жыццём прыроды, «творы на гістарычную тэматыку, антычныя, біблейскія матывы – гэта тое, што паэт уключаў у свае зборнікі («Раса», «Восень», «Трываёт», «Раманс», «І заплакалі сумлен-

ныя далі...», «Апэлес і Аляксандр Македонскі», «Максіму Багдановічу»).

У гэты час пісаў Алесь Салавей і вершы, у якіх імкнуўся вызначыць сэнс таго, што адбывалася ў краіне. У пачатку вайны, калі пачалася беларусізацыя, яму падалося, што Беларусь здольна паўстаць, адрадзіцца: «Гэта ж Краю прыйшло Прабуджэнне, // гэта ж першая наша вясна!» (верш «Кінь сваволіць пад вокнамі, вецер...»). Але такія творы ні ў якім разе нельга лічыць вітаннем фашистаў. Іх ён заўсёды лічыў акупантамі: «І прэч, губляючы сяброў, спяшалі заходу вандалы» (верш «Домік у Менску»). Паэт адмаўляў крывавую сутнасць вайны: «Ліецца на долы крывавая сылізь, // і вораны смерць там вяшчуюць». Ні адзін з гэтых грамадзянскіх вершаў ён не ўключчаў у свае кнігі.

Бадай, самымі змрочнымі ў спадчыне паэта з'яўляюцца вершы, напісаныя летам-весенню 1944 г. Антон Адамовіч назваў іх «вершамі смерці» («Зямля ў вагні», «Нідзе не адступае...», «Вароты ў няведамы свет...»).

Вершы са зборніка «Сіла гневу» (1948 г.) аб'яднаны ў тры раздзелы. У першым «Гамоніць даўняй праўды звон» асэнсоўваеца гістарычны лёс Беларусі: трывціх санетаў «Гуманізм»: «Ф.Скарэна», «В.Цяпінскі», «С.Будны», «Ля вострай брамы», «Вільня». Лёс Беларусі параўноўваеца з лёсам Хрыста («Крыжовы шлях»), а лёс яе сыноў, што не адракліся, – гэткі ж пакутны: «За любоў да цябе я пакутаваць мушу» (верш «Ты»).

Раздзел «Да нашай явы берагоў» складаюць вершы асабістага плану. Гэта і ўспаміны пра сіроцтва («Ялінка»), і вершы-звароты да сына («Маленства», «Спі»).

«Самым драматычным па светаадчуванні... з'яўляеца раздзел «Жывому – жыць, знішчэнню – смерць...». Аднак заключныя акорды раздзела (і кнігі ў цэлым) – мажорныя: «Ты не памрэш, Крывіччына! // З табою ніколі не памрэ крывіцкі род»¹.

У Аўстраліі паэт падрыхтаваў два зборнікі: «Вянкі» і «Несмяротнасць». Але яны выйшлі толькі пасля ягонай смерці ў 1982 г. пад назвай «Нятускная краса».

¹ Грамадчанка Т. «За любоў да цябе я пакутаваць мушу...»: Алесь Салавей // Вяртання маўклівая споведзь. – С.272.

У «Вянках» паэт «выяўіў сябе майстрам інтымнай лірыкі... Дыяпазон душэўных перажыванняў лірычнага героя шырокі: усцешнасць, гарэзлівасць, радасць, захапленне, смутак, скруха, трывога, боль...»¹. Увайшоў сюды і вянок санетаў – першы ў беларускай паэзіі.

У гэтым часе паэт працуе выключна ў жанры класічнага верша: санет, актава, александрына. Філасофскія матывы – асноўнае, што напаўняе змест гэтых твораў.

3. *Паэмы Алеся Салаўя*

Вялікая паэтычная форма заўсёды вабіла Алеся Салаўя. Ужо першы ягоны зборнік «Мае песні» ўключае ў сябе паэму «На хуткіх крыллях вольнага Пегаса». Гэта аўтабіографічны твор – прызнанне ў любові да роднага краю, гэта ўспамін пра асірацелую сям'ю, гэта і паэма-развітанне з Беларуссю. Напісана яна ў форме санета.

Асобнай кнігай выйшла паэма «Звіняць званы Святой Сафіі». Глыбока патрыятычны, жыщесцвярджальны твор, напісаны актавай.

Званы Святой Сафіі сівалізуюць слайнае мінулае Беларусі, надзею на яе ўваскрэсенне:

Звіняць званы Святой Сафіі –
гамоніць буджаная даль,
і рвуцца путы векавыя,
і ломіцца кайданаў сталь.

Паэма «Домік у Менску» не вызначаецца гэткай строгасцю формы, як іншыя. Напісаная ў гады вайны (1944 – 1945 г.), яна «вырастала з успамінаў пра пакінуты ў горадзе юнацтва дамок, страчанае назаўсёды каханне і ўрэшце ператварылася ў даволі шырокае эпічнае палатно пра шляхі-дарогі чалавека і чалавецтва на зямлі, страчаны край і невыносны сум аб ім, пра раскрыжаваную радзіму»².

---

¹ Тамсама. – С.277.

² Мішчанчук М.І. «Я прыйшоў ад зямлі, ад людзей...»: Нататкі пра жыццё і творчасць Алеся Салаўя // Мішчанчук М.І. Як жыць, дык жыць для Беларусі. – С.195.

«Сын» – апошняя паэма Алеся Салаўя, напісаная ў 1947 годзе, таксама вызначаеца строгай інструментоўкай: восьмірадковае рондо. У многім пераклікаецца з паэмай «Домік у Менску».

Марыў Алесь Салавей пра вялікі эпічны твор – раман «Пад нагамі гарыць зямля». Але ён так і застаўся ненапісаным.

Рэкамендуемая літаратура

Творы

1. Нятуская краса: Зборнік вершаў.– Нью-Йорк – Мельбурн, 1982.
2. Мае песні: Вершы. – Мн., 1944.
3. Звіняць званы святой Сафіі: Паэма. – Зальцбург, 1946.
4. Сіла гневу: Лірыка. – Остэргофэн, 1948.
5. Вершы // Туга па Радзіме. – С.512–606.
6. Вершы // А часу больш, чым вечнасць. – С.245–282.

Артыкулы

1. Літаратурны партрэт Алеся Салаўя // Крыніца.– 1997. – №6.
2. Адамовіч А. Жыццё і паэтычная спадчына Алеся Салаўя. – Нью-Йорк – Мельбурн, 1982.
3. Грамадчанка Т. «За любоў да цябе я пакутаваць мушу...»: Алесь Салавей // Вяртання маўклівая споведзь. – С.258–276.
4. Запартыка Г. Лісты з пакут і спадзянняў: Эпісталаярная спадчына Алеся Салаўя // Роднае слова.– 1998.– №4. – С.194–208.
5. Мальдзіс А., Сачанка Б. Салавей Алесь // Беларускія пісьменнікі: Біябіліографічны слоўнік. Т.5. – С.233–235.
6. Марціновіч А. «За любоў да цябе я пакутаваць мушу...» // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.171–191.
7. Мішчанчук М. Да скарбаў сусвету імкнуся... (Нататкі пра жыццё і творчасць Алеся Салаўя) // Мішчанчук М.І. Як жыць, дык жыць для Беларусі. – С.180–197.
8. Сасноўскі Б. Страчаныя таленты // ЛіМ.– 17.02.1989.
9. Сачанка Б. Беларуская эміграцыя: Факты і меркаванні // Маладосць.– 1988.– №11.
10. Яго ж. Сняцца сны аб Беларусі. – С.48–52.

11. Фёдарцава Т. Філасофскі змест духоўнасці сучаснага беларускага замежжа // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.91–96.

Тэма: *Творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы*

План

1. Дзейнасць беларускіх грамадска-культурных, літаратурных аб'яднанняў Польшчы.
2. Проза Сакрата Яновіча.
3. Аляксандр Баршчэўскі – паэт, навукоўца, публіцыст, грамадскі дзеяч.

1. Дзейнасць беларускіх грамадска-культурных, літаратурных аб'яднанняў у Польшчы

Беласточчына – спрадвечна беларуская зямля – пасля апошняй вайны адарваная ад Беларусі, далучаная да Польшчы. І хоць там адбылася ледзь не поўная асіміляцыя тутэйшых, усё ж ёсьць людзі, што маюць сілу, гонар і годнасць пачувацца беларусамі. Іх праца прымусіла ўлады лічыцца з беларускай меншасцю і, як у кожнай цывілізаванай краіне, ісці насustrач у намаганнях духоўнага адраджэння. Беласточчына – цэнтр сённяшняга беларускага руху ў Польшчы.

У 1956 годзе створана беларускае грамадска-культурнае таварыства (БГКП). «Яно аб'ядноўвае больш як 6000 сябровой, мае свае гурткі, бібліятэкі і клубы ў розных гарадах і мястэчках Польшчы»¹.

У гэтym жа годзе была заснавана адзіная па-за межамі Беларусі кафедра беларускай філалогіі ў Варшаўскім універсітэце, загадвала якой ад пачатку стварэння прафесар Антаніна Абрэмская-Яблонская. Пазней – дацэнт Альжбета Смулькова, што ў нядыўнім часе працавала паслом Польшчы ў Беларусі. Пачынаючы з 1975 г. нязменна кіруе кафедрай прафесар Аляксандр Баршчэўскі.

¹ Конан У. Белая вежа літаратуры // Беларускія пісьменнікі Польшчы. Другая палова XX ст. – Mn.: Беларускі кнігазбор. – С.4.

У Беластоку плённа працуе Беластоцкі універсітэт.

Польскі літаратурны часопіс «Камэна» (1933–1994 г.) меў рубрыку «За Бугам», дзе змяшчаліся творы беларускіх аўтараў.

Галоўнай сярод перыёдыкаў з'яўляецца газета «Ніва», што выходзіць з 1956 году.

Пачынаючы з 1957 г. у Польшчы выходзяць кнігі на беларускай мове (першая – «Паўлінка» Янкі Купалы).

А ў 1958 г. заснавана літаратурна-мастацкае аб’яднанне «Белавежа», якое і групую вакол сябе беларускіх літаратаў Польшчы. Выпускае калектыўныя зборнікі, творы сяброў аб’яднання (сёння кіруе «Белавежай» Ян Чыквін).

Першы калектыўны зборнік меў назыву «Рунь». Сімвалічна для беларускай літаратуры назва ад часоў Максіма Гарэцкага. А новая «Рунь» пачала місію ратавання беларусаў «па той бок» Белавежскай пушчы ад дэнацыяналізацыі. Паэзія «Руні» сапраўды была яшчэ зялёной, яна ў чымсьці нагадвала паэтычныя эскізы пачаткоўцаў з колішнім «Нашай нівам». Але ж была ў ёй і свежасць пачуцця, незамутнёны погляд на жыццё, якія абязвалі творчы рост».¹

У беларускім літаратурным руху пісьменнік Сакрат Яновіч, адзін з лідэраў «Белавежы», вызначае тры перыяды.

I. 1944–1956 гг., калі адсутнічае арганізацыя. Творамі харектэрны парадунальніца невысокі прафесійны ўзровень. Творы сялянскіх паэтаў-аматараў (Кушэль з Сукавічаў, Юравец з Грабаўцоў, Асіповіч з Тапаліянаў і інш.) пісаліся «пад Васілька», «з нагоды».

II. 1956–1970 гг. Гэты перыяд найперш звязаны з дзейнасцю Георгія Ваўкавыцкага. Развіваюцца розныя жанры, з'яўляюцца творчыя індывідуальнасці: Але́сь Барскі, С. Яновіч, М. Гайдук, Янка Дубіцкі (Ян Чыквін), В. Швед, Ю. Геніюш, Н. Артымовіч і інш.

III. з 1970 г. Адзначаеца выхадам групы пісьменнікаў на «ўсепольскі літаратурны рынак», а пазней – і на ўсходзе. Цікавасць да творчасці белавежцаў на Беларусі: у Мінску выходзіць альманах «Літаратурная Беласточчына» (1973 г.).

¹ Конан У. Белая вежа літаратуры // Беларуская пісьменнікі Польшчы. Другая палова XX ст. – С.5.

Сёння на Беласточыне выходзяць літаратурна-мастацкія часопісы «Тэрмапілы», «Часопіс», «Annus Albaruthenicus» («Год беларускі»), выдадзена звыш 40 кнігай беларускіх аўтараў. А зусім нядаўна ў Мінску «Беларускі кнігазбор» выпусціў антологію «Беларускія пісьменнікі Польшчы. Другая палова ХХ ст.» (2000 г.).

2. Проза Сакрата Яновіча (нар. у 1936 г.)

Сакрат Яновіч – самы вядомы беларускі празаік Польшчы – жыве сёння ў роднай вёсцы Крынкі на Беласточыне. Стаяў ля вытокаў беларускага адраджэння, сёння – адзін з лідэраў яго.

Пачынаў як аўтар апавяданняў у 1962 г. («Фэст», «Сыну», «Валошку»), першая кніга «Загоны» з’явілася ў 1969 г. «Па-свойму паказаў С.Яновіч і людзей, і прыроду Беласточчыны. Хіба ж таму яго першы зборнік з’яўляеца кветкай гаючай, ірдзістымі колерамі і паухчай тхненнямі свойскасці нашага беластоцкага загону жыцця». ¹

Далей з друку выходзяць: «Вялікі горад Беласток», п’есы «Сцяна», «Самасей», «Сярэбраны яздок», «Доўгая смерць Крынак».

Першы вялікі твор С.Яновіча – глыбока псіхалагічная аповесць «Самасей» – уздымае праблему надзвычай актуальную і сёння: адрыў ад роднага карэння людзей-самасеяў, што трацяць у жыцці трывалую духоўную аснову. Гэткі галоўны герой Андрэй Антошка – «чалавек увогуле неблагі..., нагадвае ён сабой своеасабліве «перакаці-поле». І ў горадзе як быццам пражыць можа, і ў колішній вёсцы пакуль яшчэ яго чужым не назавеш, а на самой жа справе...» ².

Пакуты героя, яго няўменне ўрасці ў гарадскую глебу – у аснове твора.

Аповесць «Сцяна» – пра супрацьстаянне сумленнага чалавека (галоўны герой – Сцяпан Сумленевіч) той жорсткай, несправядлівай сістэме, што ўяўляе сабой непарушшную сцяну, якую адолець немагчыма.

¹ Марціновіч А. Раку жывяць ручайні // Культура беларускага замежжа. Кн.2 – С.105–106.

² Марціновіч А. Раку жывяць ручайні. – С.107.

С.Яновіч застаецца верным «малым» жанрам літаратуры. Яго навэлы з кнігі «Доўгая смерць Крынак» сведчаць пра тое. Апошнім часам аддадзена належная даніна публіцыстыцы.

3. Аляксандр Баршчэўскі – паэт, публіцыст, навукоўца, грамадскі дзеяч (нар. у 1930 г.)

Вёска Бандары на Беласточчыне – радзіма Аляксандра Баршчэўскага – у цэнтры паэтычнага свету: «Мае Афіны тут – назваў іх Бандарамі», «А неба ў Бандарах найбольшае на свеце».

Аўтар шматлікіх паэтычных зборнікаў: «Белавежскія маўны», «Жнівень слоў», «Мой бераг», «Блізкасць далёкага», «Лірычны пульс».

Першая (праўда, няўдалая) спроба паэтычнай творчасці адносіцца да сярэдзіны 40-ых гадоў. Дэбют – 1958 г., калі газета «Ніва» апубліковала ягоныя вершы.

«Родны край, родная зямля, радзіма – гэтыя паняцці ў паэзіі Алеся Барскага «скразныя. Імі напоўнена душа лірычнага героя... Тэма «вялікай айчыны» для паэтаў, якія жывуць за яе межамі, з’яўляецца найбольш авостранай і пачуццёвой, а магчыма, у нейкім сэнсе і настальгічнай...»¹.

Краю мой родны,
прыгожы і ціхі,
Дала табе дзіўную долю планета.
Хапае ў цябе
і раскошы і ліха...

«Заслуга А.Барскага ў tym, што ён захаваў вернасць родным вытокам, а песню сваю адрасаваў перш за ўсё таму асяроддзю, з якога пайшоў у шырокі свет... У вершах А.Барскага мы знаходзім і тонкае адчуванне гармоніі гукаў, і багатую асацыятыўную пераклічку пачуццяў чалавека і з’яў прыроды, і філасофічнасць, і вечную турботу за лёс роднай мовы»².

Рэаліі вясковага жыцця арганічна ўплятаюцца паэтам у яго вершаваныя радкі: «Куррапатак пасеяла восень // на полі

¹ Адамовіч Я. Вучоны, паэт, грамадзянін // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С.58.

² Казбрук У. «З зямлёю роднаю ў вечным ладзе...» / ЛіМ.– 10.11.2000.

бульбяным», «Зацыравала рунь загоны // сіняй істужкай». Свет жыцця прыроды ўвасабляеца ў адметных, арыгінальных вобразах: «Над вадою схілліся // вербы-літанні», «Вечар зоры калыша // на таполях-мячах», «Халоднай далоняй каstryчнік абняў // гарачая грудзі асенніх рабін».

Сутнасць чалавечага «я», сэнс жыцця, яго хуткаплыннасць – матывы, што часта сустракаюцца ў паэзіі А.Барскага:

Я – цвет, адцвілы на галіне,
я – яблык, выспелы у восень,
я песню выслушаў даліны,
цижарнай наплўным калоссем...

Аляксандр Баршчэўскі вядомы як слынны навукоўца. Доктар філалагічных навук, загадчык кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта, ён вядзе актыўную навуковую дзейнасць, удзельнічае ў розных канферэнцыях, сімпозіумах. Актыўна ўдзельнічае ў грамадскім жыцці. Пра высокі аўтарытэт Аляксандра Баршчэўскага сведчаць ягоныя шматлікія пасады: сябра праўлення Міжнароднай асацыяцыі беларусістай, віцэ-прэзідэнт асацыяцыі фалькларыстаў Беларусі, сябра рады Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», старшыня рады БГКТ, ганаровы доктар БДУ.

Цікавая публіцыстыка Аляксандра Баршчэўскага. Доўгі час вёў у «Ніве» рубрыку «На мяжы», дзе выступаў як палітык, філосаф, грамадзянін. «Няма нічога прыгажэйшага, чым вернасць да роднага ў чалавека, які жыве на чужыне, і няма нічога больш агіdnага, чым нізкапаклонства да чужога ў чалавека, які жыве на радзіме».

Пяру Аляксандра Баршчэўскага належыць цыкл «Паўторнасць непаўторнага», які ўмяшчае каля 600 мудраслоўяў: «Калі чую слова: беларускі нацыяналізм – шукаю лупу або бягу да мікраскопа», «Страйнікі грамадзян могуць расказаць найбольш аб тым, што знаходзіцца ў галовах дзяржаўных дзеячаў».

У 1992 годзе выйшла кніга «З пабачанага і перажытага». «Прафесар А.Баршчэўскі – нястомны прапагандыст беларускай культуры і літаратуры. І робіць гэта не толькі на роднай Белаасточчыне..., але і далёка за межамі роднай краіны»¹.

---

¹ Казбярук У. «З зямлёю роднаю ў вечным ладзе...» – С.12.

Рэкамендуемая літаратура

1. Адамовіч Я. Вучоны, паэт, грамадзянін (Штырхі да творчага партрэта Аляксандра Баршчэўскага – Алеся Барскага) // Культура беларускага замежжа. Кн.1. – С.45–69.
2. Яго ж. Кафедра беларускай філалогіі Варшаўскага універсітэта // Культура беларускага замежжа. Кн.2. – С.189–198.
3. Беларускія пісьменнікі Польшчы. Другая палова ХХ ст. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000.
4. Вяртанне да сваіх: С.Грынкевіч, Ф.Грышкевіч, У.Казлоўшчык. – Беласток, 1999.
5. Казбярук У. «З зямлёю роднаю ў вечным ладзе...»: Алеся Барскому – 70 // ЛіМ.– 10.11.2000.
6. Конан У. Белая вежа літаратуры // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.3–11.
7. Мальдзіс А.В. Баршчэўскі Аляксандар // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.1. – С.246–251.
8. Яго ж. Яновіч Сакрат // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.501–506.
9. Марціновіч А. З «інтэрнацыянала добрых людзей» // Дзе ж ты, храм праўды? – С.91–103.
10. Яго ж. Мы ўсе – самасеі // Полымя.–1993.– №2.
11. Яго ж. Раку жывяць ручайні // Культура беларускага замежжа. Кн.2. – С.98–123.
12. Міско Я. Расказ пра пачуцці (С.Яновіч) // Полымя.–1979.– №9.
13. Памежжа на адной канапе (Творчасць пісьменнікаў Беласточчыны) // ЛіМ.– 20.02.1998.
14. Пяткевіч А. Асветніцкі кірунак творчай дзейнасці Сакрата Яновіча // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.143–147.
15. Рублеўская Л. Беларускі міф як вобраз нацыі ў беларускай паэзіі 80 – 90-ых гадоў // Тэрмапілы.– 1998.– №1. – С.35–44.
16. Тычка Г. Сакрат Яновіч у кантэксце беларускай традыцыі // Тэрмапілы.– 1998.– №1. – С. 53–61.
17. Чыквін Ян. Сямейны партрэт крынкаўцаў з аўтарам на першым плане (Штырхі да творчай біяграфіі Сакрата Яновіча) // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія. – С.166–184.
18. Яновіч С. Ты // Крыніца.– 1998.– №2. – С.2–50.

Творы Сакрата Яновіча

1. Загоны: Апавяданні. – Беласток, 1969.
2. Вялікі горад Беласток. – Беласток, 1973.
3. Не пашанцавала: Камедыя. – Беласток, 1978.
4. Сярэбраны яздок: Аповесць, апавяданні. – Мн., 1978.
5. Bialorus, Bialorus. —Warszawa, 1987.
6. Самасей: Аповесць, апавяданні. – Мн., 1992.
7. Доўгая смерць Крынак: Апавяданні, аповесць. – Беласток. – Бельск, 1993.
8. Лістоўе. – Беласток, 1995.
9. Дзённік. 1987 – 1995. – Беласток, 1997.
10. Апавяданні // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.381–404.

Творы Аляксандра Барычэўскага

1. Белавежскія матывы. – Беласток, 1962.
2. Жнівень слоў. – Беласток, 1967.
3. Мой бераг: Вершы. – Мн., 1975.
4. Блізкасць далёкага: Вершы. – Беласток, 1983.
5. Лірычны пульс: Вершы. – Мн., 1987.
6. З пабачанага і перажытага. – Мн., 1992.
7. Вершы // Беларускія пісьменнікі Польшчы.– С.286–300.

КРЫНІЦЫ ДЛЯ ПАДРЫХТОЎКІ ДА ПРАКТИЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ, НАПІСАННЯ РЭФЕРАТАЎ, ВОДГУКАЎ

Антон Адамовіч (1909 – 1998 г.)

Антон Адамовіч – вядучы эмігранцкі крытык.

1. Якуб Колас у супраціве саветызацыі.– Мюнхен, 1955 // Крыніца.– 1998.– №10.
2. Як дух змагання Беларусі (Да 100-ых угодкаў нараджэння Івана Луцкевіча, 1983).
3. Адамовіч А. Заходняфронтайскі бальшавізм і беларускі нацыянальны рух // З гісторыяй на «Вы». Выпуск 3.– С.280–287.

4. Мальдзіс А.В. Адамовіч А. // Беларускія пісьменнікі: Біябіліографічны слоўнік. – С.44–45.

Вінцук Адважны (Язэп Германовіч, 1890 – 1978 г.)

Шлях беларускага пакутніка – лёс Язэпа Германовіча.

Мастацка-документальны твор «Кітай – Сібір – Москва» – 1962 г.

Вінцук Адважны – байкапісец.

1. Адважны Вінцук // А часу больш, чым вечнасць.– С.82–91.

2. Адважны Вінцук // Туга па Радзіме. – С.169–182.

3. Калеснік У. Адважны Вінцук // Беларускія пісьменнікі: Біябіліографічны слоўнік. Т.1. – С.49–60.

4. Марціновіч А. З Богам і людзьмі – па-беларуску// Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.249–266.

5. Сачанка Б. Беларуская эміграцыя: Факты і меркаванні // Маладосць.– 1988.– №10.

Кастусь Акула (Аляксандар Качан, нар. у 1925 г.)

Кастусь Акула – беларускі эмігранцкі празаік, грамадскі дзеяч.

«Змагарныя дарогі» – першая аповесць (1962 г., Таронта – Мюнхен).

Трылогія «Гараватка»: «Дзярлівая птушка», «Закрываў-лене сонца», «Беларусы, вас чакае зямля».

«Гараватка» (урывак) // А часу больш, чым вечнасць. – С.313–323.

«Змагарныя дарогі» – Мн., 1994.

1. Акула Кастусь. – Згадкі маленства // ЛіМ.– 17.11.1995.

2. Арлоў У. Змагарныя шляхі Кастуся Акулы // Роднае слова.– 1993.– №7.

3. Яго ж. Птушатнік з Верадзеяў // Наша ніва.– 13.11.2000.

4. Данільчык А. Шлях да зямлі запаветной: Героі Янкі Брыля, Кастуся Акулы. Прыма Леві ў пошуках волі // Роднае слова.– 1999.– №1. – С.21–27.

5. Паўлавец З. Вобразы-сімвалы ў трывогі К.Акулы «Гараватка» // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.140–143.
6. Сачанка Б. Сняцца сны аб Беларусі: Літаратурна-крытычныя артыкулы, інтэрв'ю. – Мн.: Маст. л-ра, 1990. – С.73–76.
7. Яго ж. Акула Кастусь // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.539–540.
8. Чыквін Ян. Навычарпаная тэма // Далёкая і блізкая. – С.90–102.

Надзея Артымовіч (нар. у 1946 г.)

- Надзея Артымовіч – паэтка з пакалення «Новай хвалі». Кнігі паэзіі «Роздумы» (1981), «Сезон у белых пейзажах» (1990), «З неспакойных дарог» (1992). «Дзверы» (1994).
1. Вершы // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.451–472.
  2. Кавалёў С. За рубеж чалавечага слова // Полымя.– 2000. – №1.
  3. Чыквін Ян. «І дзверы зрабіліся сцяной» (Катастрофізм у лірыцы Надзеі Артымовіч) // Чыквін Ян. Далёкая і блізкая. – С.135–166.
  4. Яскевіч А. Дайсці да Першага слова малітвы: Перагортваючы кнігі Надзеі Артымовіч // ЛіМ.– 4.10.1996.

Анатоль Бярозка (сапр. Смарычок Мацвей, нар. у 1915 г.)

Адзінаццаць вершаў. – Мантыселя (ЗША), 1989.

1. Багдановіч І. Бярозка Анатоль // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.552–553.
2. Бярозка Анатоль // Туга па Радзіме. – С.617–621 // А часу больш, чым вечнасць. – С.208–211.
3. Марціновіч А. Сніцца вечер з-пад Нёмана, Лані // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.310–316.
4. Пранчак Л. Дзе моляцца сонцу разоры... Па слядах пата Анатоля Бярозкі // ЛіМ.– 17.07.1998.

Георгій Ваўкаўшкі (нар. у 1923 г.)

1. Рознагоддзе: Лірыка. – Беласток, 1989.
2. Макатрызмы: Вершы. – Беласток, 1997.
3. Віры. Нататкі рэдактара. – Беласток, 1991.
4. Белая вязь. – Беласток, 1998.
5. Вершы, проза // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.98–192.

Юрка Віцьбіч (сапр. Серафім Шчарбакоў. Іншыя псеўданімы: Крыжаніс Алеся, Стукаліч Юрый. 1905-1975 г.)

1. Смерць Ірмы Лаймінг: Апавяданні. – Mn., 1932.
2. Формула супраціўлення касцей: Апавяданні.– Mn., 1937.
3. Плыве з-пад святое гары Нёман. – Мюнхен, 1956 (Рарынтае выданне.– Mn.: Маст. л-ра, 1995).
4. Мы дойдзем.– Нью-Йорк, 1974 // А часу больш, чым вечнасць. – С.287–289.
5. Над возерам Шпірдынг // А часу больш, чым вечнасць. – С.289–294.
6. Віцьбіч Ю. Завулак імя Янкі Купалы // На суд гісторыи. – С.138–143.
7. Яго ж. Мы дойдзем! // З гісторыяй на «Вы». Выпуск 3. – С.100–102.
8. Яго ж. У пошуках Альгердавага Шляху // Тамсама. – С.158–171.
9. Лісты Юркі Віцьбіча да Пятра Глебкі // Польмія.– 1998. – №1–3.
10. Мальдзіс А.В., Віцьбіч Ю. Беларускія пісьменнікі: Бія-бібліяграфічны слоўнік. Т.2.– С.27–28.
11. Марціновіч А. Душа шукае паразумення // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.152–171.
12. Сачанка Б. Беларуская эміграцыя: Факты і меркаванні // Маладосць.– 1988.– №11.
13. Стукаліч Г. «Не хачу займацца палітыкай...» // Пран-чак Л. Беларуская Амерыка. – С.248–259.
14. Скобла М. Сведчанне супраціву // Скобла М. Дзярэ-чынскі дыярыюш. – С.189–197 // Польмія.– 1998.– №9.

**Мікола Гайдук (псеўданімы Ігнат Снарскі, Алесь Чабор,
нар. у 1933 г.)**

Мікола Гайдук – супрацоўнік беластоцкай газеты «Ніва», паэт, празаік.

1. Аб чым шуміць Белавежская пушча. – Беласток, 1972.
2. Трызна. – Mn.: Маст. л-ра, 1991.
3. Паратунак. – Mn.: Юнацтва.
4. Белавежская быліца і небыліца. – Mn., 1996.
5. Песні Беласточчыны. – Mn., 1997.
6. Легенды Беласточчыны. – Беласток, 1997.
7. Проза // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.301–360.
8. Мальдзіс А.В. Гайдук Мікола // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. – С.83–86.
9. Марціновіч А. Раку жывяць ручайны // Культура беларускага замежжа. Кн. 3.– С.116–118 // Дзе ж ты, храм праўды?
10. Шынкарэнка В. Слухаючы пошум вякоў // Тэрмапілы.– 1998.– №1. – С.62–67.

Уладзімір Гайдук (нар. у 1941 г.)

1. Ракіта. Вершы. – Беласток, 1971.
2. Блакітны вырай. – Беласток, 1990.
3. Пах горкага хлеба. – Беласток, 1998.
4. Вершы // Беларускія пісьменнікі Польшчы.– С.473–450.
5. Зарэмба Л. Узаемаўплыў творчых індывідуальнасцей (Ян Чыквін – Уладзімір Гайдук) // Тэрмапілы.– 1998.– №1.
6. Чыквін Ян. Гайдук Уладзімір // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.562–563.
7. Яго ж. Самотнік у свеце рэчаў // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія.– С.130–136.

Галіна Антось (санр. Міхась Міцкевіч, 1897 – 1991 г.)

Празаік, публіцыст, перакладчык, педагог.

1. Як Мікіта бараніў сваіх. – Мінск, 1917 // Сааўт. Я. Лёсік.
2. Барскі Л. У роднага брата Якуба Коласа // Ніва.– 5 –19.09.1982.

3. Гарэцкі М. Гісторыя беларускай літаратуры. – Вільня, 1920.

4. Лужанін М. Колас расказвае пра сябе.– Мінск, 1982.– С.21.

5. Міцкевіч У.І. Галіна Антось // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.2. – С.92–93.

Юрка Геніош (1935 – 1985 г.)

1. Юрка Геніош, Сакрат Яновіч. Зборнік сцэнічных твораў. – Беласток, 1976.

2. На пачатку было толькі слова. – Беласток, 1981.

3. Ларыса Геніош, Юрка Геніош. Маці і сын. – Беласток, 1992.

4. З маёй званіцы. – Беласток, 1993.

5. Проза, паэзія // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.361–380.

6. Геніош Л. Споведзь. – Мінск, 1993.

7. Чыквін Ян. Партрэт з памяці // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія.– С.117–122.

Уладзімір Дудзіцкі (сапр. Уладзімір Гуцька, 1911 – ?)

Пакручасты жыццёвы шлях паэта – у яго лірыцы.

Жанравае багацце твораў У. Дудзіцкага.

Зборнік вершаў «Напярэймы жаданням». – Нью-Йорк, 1994.

1. Архіўная кніга. – Нью-Ёрк: БІНІМ, 1997.

2. Дудзіцкі У. Туга па Радзіме.– С.221–240 // А часу больш, чым вечнасць. – С.125–137.

3. Маракоў Л. Настальгія // Полымя.– 2000.– №9. – С. 90–109.

4. Савік Л. «Шукайце, дзеці, волі» // ЛіМ.– 28.06.1995.

5. Сачанка Б. З малавядомага і забытага // ЛіМ.– 28.06.1991.

6. Яго ж. Дудзіцкі Уладзімір // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.578–581.

7. Скобла М. Пад пагрозлівым знакам пыталльніка // Скобла М. Дзярэчынскі дыярыюш. – С.265–268.

Янка Жамойцін (нар. у 1922 г.)

Літаратурны крытык, аўтар мемуараў.

1. З перажытага // Лёс аднаго кахання. – Беласток, 1996.
2. З перажытага // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.11–98.

Алесь Змагар (Яцэвіч Аляксандар, нар. у 1903 г.)

Паэт, празаік, драматург Алесь Змагар.

1. Да згоды: Вершы. – Кліўленд, 1962.
2. Лесавікі: Апавяданні. – Кліўленд, 1973.
3. Случчына ў вагні. – Фларыда, 1973.
4. Мае ўспаміны.
5. Змагар Алесь // Туга па Радзіме. – С.187–190.
6. Змагар Алесь // А часу больш, чым вечнасць. – С.97–100.
7. Сачанка Б. Змагар Алесь // Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6 – С.599–600.
8. Яцэвіч А. Інтэрв'ю Л.Пранчаку // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.343–344.

Янка Золак (сапр. Даніловіч Антон, брат па маці паэта А.Змагара, 1912 – 2000 г.)

Беларусь – мая доля вячыстая – асноўны матыў лірыкі Янкі Золата.

1. Агонь души: Вершы.– 1979.
2. Вятрыска з радзімай краіны: Збор выбраных твораў. – Мн.: БелАДІ, 1996.
3. Бяляцкі А. Вятрыска з радзімай краіны // ЛіМ.– 1.8.1997.
4. Янка Золак // Туга па Радзіме.– С.243–260 // А часу больш, чым вечнасць – С.138–146.
5. Савік Л. Золак Янка // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.600–602.

Хведар Ільяшэвіч (1910 – 1948 г.)

1. Веснапесні. – Вільня, 1929.
2. Зорным шляхам: Зборнік вершаў. – Вільня, 1932.
3. Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі): Жыщё і літаратурная творчасць.– Вільня, 1933.
4. Захварбаваныя вершы. – Вільня, 1936.
5. Drukarnia domu Mamonicstw w Wilnie (1575 – 1622).– Wilno, 1938.
6. Архіўная кніга. – Нью-Йорк: БІНІМ, 1997.
7. Гарадніцкі Я. Ільяшэвіч Хведар // Біябіліяграфічны слоўнік. Т.3. – С.14–16.
8. Ільяшэвіч Хведар // Туга па Радзіме. – С.209–220.
9. Ліс А. Лірыка Хведара Ільяшэвіча // Полымя.– 1998.– №11.
10. Маракоў Л. Свае – чужыя // Наша ніва.– 10.04.2000.

Міхась Кавыль (сапр. Лешчанка Язэп, нар. у 1915 г.)

«Беларусь для мяне – мая радасць і мой боль».

1. Міжагнёуе: Выбр. творы. – Нью-Йорк, 1990.
2. Ростань: Вершы.– Рэгенсбург, 1947.
3. Пад зорамі белымі: Зб. вершаў. – Нью-Йорк, 1954.
4. Першая рана: Зб. вершаў. – Манчэстэр, 1960.
5. Цяжкія думы: Зб. вершаў. – Нью-Йорк, 1961.
6. Кавыль М. «Жыве яшчэ душа ў народзе гэтым» // На суд гісторыі. – С.250–260.
7. Яго ж. Інтэрв’ю Л.Пранчаку // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.345–350.
8. Яго ж. Мой шлях // Крыніца.– 1998.– №1.– С.105–111.
9. Скобла М. Загартаваны міжагнёуем // Дзярэчынскі дыярыюш. – С.177–189.

Аўген Калубовіч (1910 – 1987 г.)

Крыжовыя дарогі Аўгена Калубовіча – лёс пісьменніка.
Мастацка-документальны твор «На крыжовой дарозе».

«Айцы» БССР і іхны лёс», «Акт 25-га Сакавіка й адраджэнне нацыянальной беларускай культуры».

1. Калубовіч А. На крыжовой дарозе. Твор з эміграцыі. – Мн.: Бацькаўшчына, 1994.
2. Лецка Я. Аповед пра лёс чалавека й народа на крыжовых дарогах гісторыі // Калубовіч А. На крыжовой дарозе. – С.5–9.
3. Максімюк Ян. Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходній Нямеччыне. – С.148.
4. Маракоў Л. Вандроўнік з крыжовой дарогі // ЛіМ.– 21.4.2000.
5. Марціновіч А. Крыжовыя паўстанні лёсу // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.297–309.
6. Сачанка Б. Калубовіч Аўген // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.609–610.

Уладзімір Клішэвіч (1914 – 1978 г.)

1. Далячынъ: Вершы. – Сайт Рыверы, 1964.
2. Васіль Каліна: Паэма. – Лондан, 1965.
3. Сняцца сны мне залатыя: Вершы.– Мн., 1973.
4. Клішэвіч У. // Туга па Радзіме. – С.261–292.
5. Мальдзіс А.В. Клішэвіч Уладзімір // Біябіліяграфічны слоўнік. Т.3 – С.274–276.
6. Марціновіч А. «У песні душою... адгукнуся» // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.207–222.

Рыгор Крушина (сапр. Казак Рыгор, 1908 – 1979 г.)

1. Выбраныя творы. – Нью-Йорк, 1957.
2. Кнігі паэзіі: Лебедзь чорная (1947 г.), Вячорная лірыка (1963 г.), Хвіліна раздуму (1968 г.), Вясна ўвесень (1972 г.), Дарогі (1974 г.), Сны і мары (1976 г.).
3. Барэйка Л. Душа Беларуса – крышталь // ЛіМ.– 27.02.1998.

4. Мальдзіс А.В. Казак Рыгор // Біябібліографічны слоўнік. Т.3 – С.67–68.
5. Крушина Рыгор // А часу больш, чым вечнасць. – С.101 –115.
6. Крушина Рыгор // Туга на Радзіме. – С.191–207.
7. Марціновіч А. Душа беларуса – крышталь // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.191–194.

Платон Крэнь (1896 – 1962 г.)

Платон Крэнь – паэт, празаік.
 «Бывай, Ярашоўка» (Мн.: Беларускі кнігазбор, 1999) – кніга выбранага Платона Крэні.

1. Быкаў В. Успаміны Платона Крэні // Крэнь П. Бывай, Ярашоўка. – С.3–4.
2. Жуковіч В. Асoba і д'ябальскі млын // ЛіМ.– 21.04.2000.
3. Крэнь I. Невядомы, непрызнаны... // Крэнь П. Бывай, Ярашоўка. – С.5–8.
4. Петрушкевіч А. «Страчаны скараб» // Полымя.– 2000.– №8.
5. Полымя.– 1998.– №5.
6. Полымя.– 1999.– №7–8.

Тодар Лебядка (сапр. Пётр Шырокава, 1914 – 1970 г.)

Лёс рээмігранта Петрака Шырокава.
 Тодар Лебядка – паэт, празаік, драматург.
 «Песні выгнання» – кніга лірыкі Тодара Лебяды (Факсімільнае выданне – Мінск, 1991).

1. Адамовіч I. «Мне лёсам вызначаны гэтакі прымус...» // Голос Радзімы.– 24.02.1994.
2. Маракоў Л. «Успомніш Беларусь, і кроў у жылах стыне...» // ЛіМ.– 14.05.1999.
3. Петрушкевіч А. Алеся – дачка паэта // Першацвет.– 1998.– №5. – С.102–107.

4. Яе ж. «Песні выгнання» ў творчасці Тодара Лебяды // Петрушкевіч А. Іду па слядах. – Гродна, 1997. – С.100–107.
5. Яе ж. «Песні ў годы панясу...» // Маладосць.– 1997.– №7. – С.217–222.
6. Чыгрын С. «Сягоння я надоўга ад'язджаю» // ЛiМ.– 1.10.1993.

Mіра Лукшы (нар. у 1958 г.)

1. Дзікі птах верабей: Апавяданні. – Беласток, 1992.
2. Выспа: Апавяданні.– Беласток, 1994.
3. Вершы, апавяданні // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.545–564.
4. Замова: Вершы. – Беласток, 1993.
5. ёсць: вершы. – Беласток, 1994.
6. Пракапук I. Міра, што значыць дзіўная / Чытаючы паэзію Міры Лукшы // ЛiМ.– 15.05.1998.

Сяргей Новік-Пялюн (1906 – 1994 г.)

Паэт, драматург, кампазітар, мастак.

1. Пакой у наймы: П’еса. – Вільня, 1927.
2. Цудоўная ноч: П’еса. – Вільня, 1927.
3. Прадка пад крыжам: П’еса. – Вільня, 1939.
4. Заўсёды з песняй: Паэма, вершы, песні, творы для дзяцей. – Mn., 1984.
5. Зорачкі ясныя: Вершы. – Mn., 1986.
6. Гарэлік Л. Новік-Пялюн Сяргей // Беларускія пісьменнікі: Біябліографічны слоўнік. Т.4. – С.397–400.
7. Лойка А. Душа рвалася да песенъ // ЛiМ.– 9.10.1981.
8. Панізнік С. Хай Вам працуецца і жывеца! // Голас Радзімы.– 28.10.1982.
9. Пяткевіч А. Сцежкамі роднага краю // Наднёманскія былі. – Mn., 1968. – С.65–66.
10. Якавенка Н. «Мяне шчасцем не парадавала доля» // ЛiМ.– 24.01.1997.

Аляксандра Саковіч (сапр. Іна Рытар, 1906 – 1998 г.)

Творы Аляксандры Саковіч – праўдзівы даокумент нашай эпохі.

1. Саковіч А. Настачка // А часу больш, чым вечнасць. – С.208–301.
2. Марціновіч Л. Літаратура як духоўная радасць // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.285–296.
3. Рытар І. На суд гісторыі // На суд гісторыі. – С.75–90 // Нёман.– 1992.– №7.
4. Рытар І. Якуб Колас // На суд гісторыі. – С.90–98 // Нёман.– 1992.– №10.
5. Савік Л. Лёс беларускай жанчыны (Творчасць А.Саковіч) // Культура беларускага замежжа. Кн. 3. – С.110–125.
6. Яе ж. Саковіч А. Беларускія пісьменнікі: Біябліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.662–663.
7. Саковіч А. Пра тое, што ў сэрцы // На суд гісторыі. – С.260–269 // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.299–301, 205–215.
8. Саковіч А. У пошуках праўды. – Нью-Йорк: БІНІМ, 1986.
9. Саковіч А. Язэп Лёсік // На суд гісторыі. – С.160–169.

Уладзімір Сядура (псеўданім Уладзімір Глыбінны, 1910 – 1995 г.)

Уладзімір Сядура - Глыбінны – празаік, літаратуразнаўца.

1. На берагох пад сонцам: Апавяданні ў аповесці. – Нью-Йорк, 1964.
2. Паэта з божай ласкі: Успаміны ў раздумі пра Язэпа Пушчу. – Нью-Йорк, 1979.
3. Пад лебядзіным знакам: Аповесць пра Максіма Багдановіча.– Нью-Йорк, 1983.
4. Пётра Мірановіч. Нарыс // З гісторыяй на «Вы». Выпуск 3. – С.171–179.

5. Цудатворны знак // А часу больш, чым вечнасць. – С.302–312.

6. «Ён быў выдатным знаўцам Дастваўскага» // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.231–232.

7. Мальдзіс А.В. Сядура Уладзімір // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.5. – С.469–473.

8. Маракоў Л. Уладзімір Сядура: Шляхі беларускага паломніка // Полямія.– 2000.– №2.– С.189–201.

9. Марціновіч А. З пакутных дарог // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.266–285.

Сяргей Хмара (сапр. Сіняк, 1905 – 1992 г.)

Паэт, празаік, выдавец.

1. Жураўліным шляхам: Вершы. – Вільня, 1939.

2. Аб багох крывіцкіх сказы. Беларуская міталогія. – Бе-ласток, 1948.

3. Сказы Бацькаўшчыны.

4. Пяткевіч А. Хмара Сяргей // Пяткевіч А. Людзі культуры з Гродзеншчыны: Даведнік. – Гродна, 2000. – С. 310–311.

5. Юрэвіч Л. «Нам палаць, а не цыміць!»: Сяргей Хмара / Вяртання маўклівая споведзь. – С.285–291.

Мікола Цэлеши (1900 – 1976 г.)

Загадкі лёсу Міколы Цэлеша.

Мікола Цэлеши – празаік, нарысіст.

1. Знаходка: Зборнік апавяданняў. – Мн., 1939.

2. Галчыны дзеци // А часу больш, чым вечнасць. – С.295–297.

3. Пашкевіч А. Таямніцы заазерскага летапісца: Лёс і твор-часць пісьменніка-эмігранта Міколы Цэлеша // ЛіМ.– 6.10.2000.

4. Сачанка Б Цэлеши Мікола // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.236–237.

5. Цэлеши Мікола. Наш // Крыніца.– 1998.– №2.– С.64–77.

Ян Чыквін (псеўданім Дубіцкі Янка, нар. у 1940 г.)

1. Иду: Вершы. – Беласток, 1969.
2. Святая студня: Вершы. – Беласток, 1970.
3. Неспакой: Вершы. – Беласток, 1977.
4. Светлы міг: Вершы. – Мн., 1988.
5. Кругавая чара: Вершы. – Беласток, 1992.
6. Сонечная вязь: Вершы. – Беласток, 1989.
7. Свет першы і апошні: Вершы. – Беласток, 1997.
8. Далёкія і блізкія: Беларускія пісьменнікі замежжа. – Беласток, 1997.
9. Вершы // Беларускія пісьменнікі Польшчы. – С.413–436.
10. Літаратурны партрэт Яна Чыквіна. – Крыніца. – 1997.– №4.
11. Сляза пякучая Айчыны: Творчы партрэт Яна Чыквіна. – Беласток, 2000.
12. Зарэмба Л. «Прыйшла ка мне муз...» Творчы партрэт Яна Чыквіна // Роднае слова. – 1999.– №4. – С. 25–32.
13. Мальдзіс А.В. Чыквін Ян // Беларускія пісьменнікі: Біябіліографічны слоўнік. – С.303–304.
14. Марціновіч А. Раку жывяць ручайны // Культура беларускага замежжа. – С.118–119 // Дзе ж ты, храм праўды? – С.55–91.
15. Мішчанчук М. Хто сплоціць доўг? Перачытваючы даследаванне Яна Чыквіна «Далёкія і блізкія» // Тэрмапілы. – 2000. – №3. – С.193–198.
16. Раманчук А. Чалавек, простора, час у зборніку Яна Чыквіна «Свет першы і апошні» // Тэрмапілы. – 1998.– №1. – С.74–78.
17. Яго ж. Духоўны свет героя паэзіі Яна Чыквіна 90-х гадоў // Мова і літаратура ў сярэдняй і вышэйшай школе. – Гродна, 2000. – С.296–303.
18. Сямёнаў А. Цянёты вечнасці і ідэя быцця // ЛiМ.– 13.10.1997.
19. Шынкарэнка В. Кніга, адкрытая ў свет // ЛiМ.– 18.07.1997.
20. Явар С. Вернасць роднаму слову // ЛiМ.– 18.07.1997.

Mіхась Шаховіч (нар. у 1953 г.)

1. Прамінанне: Вершы.— Беласток, 1978.
2. Святая ноч: Паэма. — Беласток, 1979.
3. Напевы: Вершы. — Беласток, 1979.
4. Вада ў рэшаце. — Беласток, 1983.
5. Кліч: Паэма і напевы. — Мн., 1993.
6. Пад сузор’ямі: Вершы. — Беласток, 1990.
7. Вершы // Беларускія пісьменнікі Польшчы.— С.485–530.
8. Бялевіч Л.А. Шаховіч Міхась // Беларускія пісьменнікі //
Біябібліяграфічны слоўнік. Т.6. — С.356–358.
9. Жамойцін Я. «Святаяnoch» — атэстат паэтычнай ста-
ласці Mіхася Шаховіча // Ніва.— 06.12.1981.
10. Марціновіч А. Раку жывяць ручайны // Культура бела-
рускага замежжа. Кн.2. — С.121-122.
11. Расолька В. «Кнігапіс» // ЛіМ.— 7.09.1979.
12. Чыквін Ян. Да вытокай роднага // Чыквін Ян. Далёкія
і блізкія. — С.137–144.

Віктар Швед (нар. у 1925 г.)

1. Жыццёвыя сцежкі: Вершы. — Беласток, 1967.
2. Дзяцінства прыстань: Вершы. — Беласток, 1976.
3. Мая зялёная Зубровія: Вершы. — Мн., 1990.
4. Родны схоў: Вершы. — Беласток, 1991.
5. Казбярук У. Жыццёвыя сцежкі Віктара Шvedа // ЛіМ.—
24.03.2000.
6. Яго ж. Швед Віктар // Беларускія пісьменнікі: Біябіблі-
яграфічны слоўнік. Т.6. — С.362–366.
7. Чэрнякевіч Я. «Зорка» віншую юбіляра // Ніва.—
24.06.1990.

Янка Юхнавец (нар. у 1921 г.)

1. Творы. Т.1–3.— Нью-Йорк, 1989–90.
2. Сны на чужыне: Выбранныя творы. — Мн., 1994.
3. Шорах моўкнасці: Вершы. — Нью-Йорк, 1955.

4. Калюмбы: Паэмы. – Нью-Йорк, 1967.
5. Белая С. Юхнавец Янка // Беларускія пісьменнікі: Бія-бібліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.463-464.
6. Бяляцкі А. Адкрыццё прыхаванага сэнсу // Юхнавец Я. Сны на чужыне. – С.5–8.
7. Яго ж. У мольнасці прыгастства // Шляхам гадоў. – Мн., 1994. – С.233–234.
8. Марціновіч А. «...Як з нашым пакаленнем?» // Марціновіч А. Дзе ж ты, храм праўды? – С.222–233.
9. Чыквін Ян. Набліжэнне вандроўніка: Лірыка Янкі Юхнаўца // Чыквін Ян. Далёкія і блізкія. – С.60–89.
10. Юрэвіч Л. Міфалагічныя вобразы (На прыкладзе твор-часці Янкі Юхнаўца) // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.125–139.
11. Юхнавец Янка // Туга па Радзіме. – С.479–510.
12. Яго ж // «Веру, што калісьці мянене будуць чытаць на бацькаўшчыне» // Пранчак Л. Беларуская Амерыка.– С.220–222.
13. Яго ж. Зацемкі // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.350–356.
14. Яго ж. «Я – той, хто шлях і хто па ім ідзе...» // ЛiМ.– 1995.– №41.

*Сяргей Ясень (сапр. Янка Запруднік. Іншыя псеўданімы:
А.Будзіч, Янка З., Рыгор Ліцьвін, Алесь Загорны,
нар. у 1926 г.)*

Янка Запрудны – доктар гістарычных навук, грамадскі дзеяч, паэт. Аўтар працы «Беларусь на гістарычным скрыжаванні».

1. Ясень Сяргей // А часу больш, чым вечнасць. – С.283–285.
2. Ясень Сяргей // Туга па Радзіме. – С.611–615.
3. Запруднік Я. Беларускія мастакі на чужыне – вя-шчальнікі Бацькаўшчыны // Культура беларускага замежжа. Кн.3. – С.181–188.

4. Яго ж. Дваранства і беларуская мова. Да праблемы «Асновы беларускага светапогляду» // З гісторыяй на «Вы». Вып. 3. – С.333–343.
5. Яго ж. Справа аўтаноміі Беларусі ў Першай Думе і «Наша ніва» // Тамсама. – С.314–332.
6. Яго ж. Уводнае слова // Тамсама. – С.6–10.
7. Яго ж. «Разам мы знойдзем дарогу ў будучыню...» // Пранчак Л. Беларуская Амерыка. – С.55–68.
8. Лыч Л. Падарунак заакіянскага беларуса // ЛiМ. – 4.10.1996.
9. Сачанка Б. Запруднік Янка // Беларускія пісьменнікі: Біябіліяграфічны слоўнік. Т.6. – С.594–597.

ПАСЛЯСЛОЎЕ

Так сталася, што магутны ўздым беларускага прыгожага пісьменства, які мы назіраем у нашаніўскі перыяд, быў гвалтоўна спынены, перарваны ў 30-ыя гады. Пачынаючы з гэтага часу на некалькі дзесяцігоддзяў беларускія савецкія аўтары не мелі мажлівасці тварыць у духу нацыянальнага Адраджэння, нат успамінаць нашы гістарычныя сімвалы (бел-чырвона-белы сцяг і Пагоню), велічныя даты нашай гісторыі. На шчасце, было ў беларускай літаратуры хай і параненае, але магутнае крыло, вольнае ад палітычнай цэнзуры – беларускае літаратурнае замежжа. Наталля Арсеннева, Ларыса Геніош, Максім Сяднёў, Алесь Салавей, Уладзімір Клішэвіч і іншыя плённа наследавалі традыцыі нашаніўскай пары. Асабліва відавочным быў уплыў на іх творчасць паэзіі Максіма Багдановіча, па прызнанню Н.Арсеневай, яе ўлюблёнага паэта. Класічныя формы верша, уведзеныя ў беларускую паэзію Максімам Багдановічам, што не прымаліся ў беларускай савецкай літаратуры ў 30-40-ыя гады (згадаем выпадак з санетам Алеся Салаўя), таксама знайшлі дасканалае ўвасабленне ў творчасці эмігранцкіх паэтаў. У гэтым плане найбольшая заслуга таго ж Алеся Салаўя, які свае вялікія паэтычныя творы пісаў класічнымі строфамі, першым увёў у беларускую літаратуру вянок санетаў.

Яшчэ адна неаспрэчная заслуга беларускай эміграцыі – яна захавала праўдзівую, чистую беларускую мову. Калі на Беларусі ішоў бесперапынны і няўхільны наступ на ўсё беларускае, калі наша мова засмечвалася недарэчным калькаваннем з рускай, калі скажаліся спрадвечныя назвы, што прыйшлі з далёкай гісторыі (Менск, Гародня, Берасце), усё гэта ў беларускім замежжы жыло, працавала дзеля духоўнага ўзбагачэння Бацькаўшчыны.

У часы, калі на нашай зямлі панаваў ваяўнічы атэізм, пісьменнікі-эмігранты заставаліся шчырымі вернікамі, стваралі на чужыне беларускія святыні. Біблейскія матывы, адкінутыя савецкай літаратурай, зімалі належнае месца ў іх творчасці.

І яшчэ адна неаспрэчная перавага эміграцыі: ёй быў адкрыты, даступны, недасяжны цалкам на Бацькаўшчыне скарб – здабыткі сусветнай культуры. Пісьменнікі замежжа плённа

наследавалі традыцый сусветнай літаратуры, перастварайті ў беларускай мове творы ёўрапейскай класікі.

Урэшце і на Беларусі павінна запанаваць разуменне: трэба збіраць параскіданыя па свеце нашы духоўныя скарбы, трэба вяртаць створанае беларускай эміграцыяй.

ПЫТАННІ ДЛЯ САМАКАНТРОЛЮ

1. Эміграцыя, яе сутнасць. Прычыны беларускай эміграцыі.
2. Асноўныя этапы беларускай эміграцыі.
3. Беларуская культурная асяродкі на эміграцыі.
4. Беларускі эмігранцкі друк.
5. Жыццёвы шлях Наталлі Арсенневай – пяціэтапная эміграцыя.
6. Творчасць Наталлі Арсенневай 20-30-ых гадоў. Зборнік «Пад сінім небам».
7. Творчасць Наталлі Арсенневай перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Зборнік «Сягоння».
8. Творчасць Наталлі Арсенневай эмігранцкага перыяду. Зборнік «Між берагамі».
9. Жыццёвы шлях Ларысы Геніюш.
10. Паэзія Ларысы Геніюш.
11. Мастацка-дакументальны твор Ларысы Геніюш «Споведзъ».
12. Жыццёвы шлях Масея Сяднёва.
13. Лірыка Масея Сяднёва.
14. Проза Масея Сяднёва.
15. Паэмы Масея Сяднёва.
16. Жыццёвы шлях Алеся Салаўя. Паэтычны твор.
17. Жанравыя асаблівасці лірыкі Алеся Салаўя.
18. Беларуская літаратурная асяродкі ў Польшчы.
19. Проза Сакрата Яновіча.
20. Паэзія Алеся Барскага.

ЗМЕСТ

	стар.
Тэма: Уводзіны. Хвалі і прычыны беларускай эміграцыі.....	4
Тэма: Творчасць Наталлі Арсенневай.....	12
Тэма: Творчасць Ларысы Геніюш.....	20
Тэма: Творчасць Масея Сяднёва.....	26
Тэма: Творчасць Алеся Салаўя.....	33
Тэма: Творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы.....	38
Крыніцы для падрыхтоўкі да практычных заняткаў, напісання рэфератаў, водгукаў.....	44
Пасляслоўе.....	61
Пытанні для самакантролю.....	62

Вучэбнае выданне

**МЕТАДЫЧНЫЦ РЭКАМЕНДАЦЫІ
ПА СПЕЦКУРСУ**

**«ТВОРЧАСЦЬ ПІСЬМЕННИКАЎ
БЕЛАРУСКАГА ЗАМЕЖЖА»**

для студэнтаў спецыяльнасці
Г 02.01.00 – Беларуская мова і літаратура

Складальнік: **Петрушкевіч Ала Мікалаеўна**

Рэдактар Н.П.Дудко
Камп'ютарная вёрстка: А.У.Краменскі

Здадзена ў набор 11.12.2000. Падпісана да друку 07.02.2001.
Фармат 60x84/16. Папера афсетная №1.
Афсетны друк. Гарнітура Таймс.
Ум.друк.арк. 3,65. Ул.-выд.арк. 3,46.
Тыраж 70 экз. Заказ

Падатковая льгота – Агульнадзяржаўны класіфікатор
Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч.1, 22.11.20.600

Установа адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны універсітэт
імя Янкі Купалы».
ЛВ №96 ад 02.12.97 г.
Вул. Ажэшкі, 22, 230023, г. Гродна.

Надрукавана на тэхніцы выдавецкага аддзела Установы
адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны універсітэт імя Янкі Купалы».
ЛП №111 ад 29.12.97 г.
Вул. Ажэшкі, 22, 230023, г. Гродна.